

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

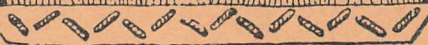
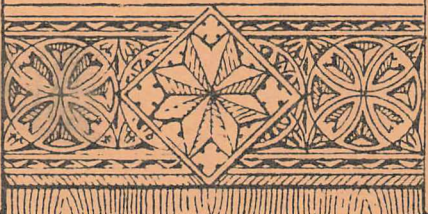
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Holland=
 Falsters
 Historiske
 Samfunds
ÅRBOG

for
 M D C C X X I V

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXII

1934

Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds
ÅRBOG

for

M D C C X X X I V

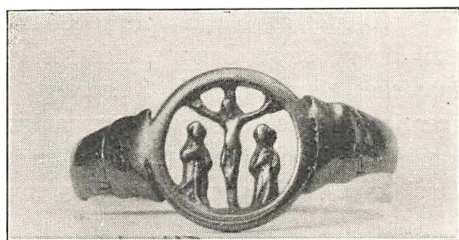

Fig. 1. Mariboringen i dobbelt Størrelse.

Nye Fund paa Lolland og Falster.

I.

En Nonnering fra Maribo Kloster.

Af *Poul Nørlund.*

Arkitekt C. M. Smidt, der leder Udgravningerne af Birgittinerklostret i Maribo, bragte i Maj 1933 til Nationalmuseet en lille Guldfigerring, der var fundet ved Sigtning af Jord fra Jomfruklostrets Østfløj. Museet ejer langt pragtfuldere og kunstfærdigere Ringe, men den er i al sin Enkelthed et fint og yndigt Arbejde, og unægtelig forlener Findestedet den med en særlig Interesse, ikke alene for Maribo, men for hele Landet.

Den stammer fra 1400-Aarene, en nærmere Datering er vanskelig. At den er dansk Arbejde, ser jeg ingen Grund til at tvivle om. Selve den brede, glatte Ring er ikke særlig bemærkelsesværdig, snarest lidt plump, men det er netop den mest flatterende Baggrund for den miniatureagtige Fremstilling i den runde Fatning fortil: en Krucifiksgruppe med Kristus hængende paa Korset mellem Maria og Johannes. Den lille Gruppe, der kun er 9 mm høj, er udført i gennembrudt Arbejde, støbt og ciseleret. Udførelsen er saa fin, at den taaler at ses under Lup (Fig. 1 viser den forstørret op i dobbelt Størrelse), og endda er en Del Enkeltheder forsvundet ved Slid.

Saadanne Ringe med religiøse Fremstillinger er bevaret

i stort Tal fra Middelalderen og særlig fra dens sidste Aarhundrede. En Tredjedel af Nationalmuseets middelalderlige Ringe hører til denne store Gruppe, der for øvrigt har sit eget skandinaviske eller baltiske Særpræg, selv om de samme Motiver i beslægtet Udførelse ogsaa kan findes ude i Europa. Som Motiv konkurrerer den hellige Jomfru i Yndest med Krucifikset, allerhyppigst er dog en simpel rund

Fig. 2. Nonnering fra Maribo Klosters Østfløj, fundet Maj 1933.

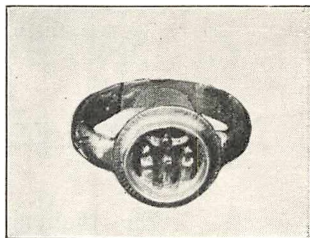

Fig. 3. Nonnering fundet i Vadstena Klosterkirke (nu i Privateje).

Plade med Kristi Hoved. Vi træffer ogsaa Moder Anna (sammen med Maria og Jesusbarnet) og andre Hellige som Skt. Jørgen, Skt. Kathrine, Skt. Kristoffer.

Inden for Maribo Klosters Grund blev i 1859 fundet en anden Guldring fra Beg. af 1500'erne med et Madonnabillede graveret paa den runde Plade, hvorved staar graveret: »A(ve) M(aria) Anna«, og vi kan nævne endnu en middelalderlig Mariboring, der i 1826 indsendtes til Nationalmuseet som fundet i Købmand Christian Krøyers Have. Den har den mere sjældne Fremstilling af Gud Fader, som holder sin afsjælede Søn foran sig. Begge de to Ringe afbildes hosstaaende (Fig. 4-5).

Korsfæstelsesringe som den sidste fra Maribo er fundet over hele Landet baade i Jylland, paa Fyn og paa Sjælland, Fundstederne er ikke synderlig oplysende, saa vi kan spare en Opramsning. Den, der ligner Mariboringen mest, er fundet i Landsbyen Gelsted i Herlufmagle Sogn i Midtsjælland. De to Ringe svarer i Virkeligheden ganske nøje til hinanden, men det kan dog ikke paastaas, at de er udgaaet fra den samme Guldsmeds Værksted.

Mariboringen er paa Fig. 2 gengivet saaledes, at man ogsaa ser dens indvendige Side. Man skimter her nogle slidte »Munkebogstaver«, saakaldte Minuskler, som fortrinsvis anvendtes i Middelalderens sidste Tid, og som utvivlsomt er fra samme Aarhundrede som Ringen. Her har vi baade i materiel og aandelig Forstand Ringens Bagside.

De indgraverede Ord er en fra Middelalderen til op

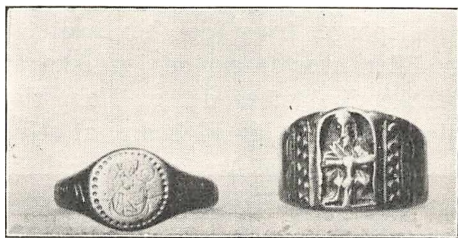

Fig. 4 og 5. To Guldringe fundet i Maribo, nu i Nationalmuseet.

imod vore Dage hyppig benyttet Trylleformular, som hjalp til at stille Blod. Der læses:

buro berto beriora

Baade i F. Ohrts Danmarks Trylleformler og i A. C. Bangs Norske Hekseformularer vil man kunne finde en hel Række af Eksempler paa Variationer af denne Formular, som det anbefales f. Eks. at skrive paa en Kniv og holde under den blødende Næse, eller paa et Stykke rent Papir og stikke op i Næsen el. lign.

I Nationalmuseet findes i Forvejen to Ringe med lignende Indskrifter, den ene fra Grenaaegnen, den anden fra Lemvigegnen. I Sverige synes Formularen endnu almindeligere. Dr. Bengt Thordeman har sendt mig Oplysning om 7 forskellige middelalderlige Ringe med »buro berto beriora« i Statens historiska Museum i Stockholm*), og just i de Dage, da Mariboringen kom ind til Nationalmuseet, saa

*) To af dem, der kom til Museet allerede ca. 1675, afbildes i Fornvännen 1931, S. 74.

jeg i Helsingborg Museum en nylig funden Ring med ganske de samme Trylleord. Det er saaledes ingenlunde noget enestaaende, og ogsaa Sammenblandingen af religiøse Billeder og Hekseformular forekommer paa andre Ringe. Det var heller ikke saa stødende for middelalderlig Tankegang. De gamle har sikkert som vi kunnet glæde sig over en smukt forarbejdet Ring; men dens væsentlige Formaal var dog at værne den, der bar den, og dertil hjalp baade Billeder og Formular, hver paa sin Vis.

Man vil nu spørge, hvem der har baaret denne Korsfæstelsesring. Eller hvorfor skulde jeg ikke stille Spørgsmaalet op ganske direkte: er det en Nonnering, baaret af en af Birgittinersøstrene? Jeg vil svare, at selv om en Ring af dette Udseende og denne Art ingenlunde behøver at være nogen Nonnering, saa er det efter Fundstedet højst sandsynligt, at den virkelig er det. Der er adskilligt, der taler for det, og intet, der taler afgørende imod.

I Oldkirkens Dage nævner den hellige Ambrosius allerede den Skik at fæste en Ring paa Novicens Finger den Dag, hun optages som Nonne i Klostret, og vi støder i Middelalderens Løb ofte paa den, uden at vi dog ved, om den har været almindelig gennemført. Ringen maa opfattes ikke som et Værdighedstegn (saaledes som Bispens eller Abbedissens Ring), men som en Trolovelsesring. »Jeg trolover dig med Jesus Kristus, den højeste Guds Søn, som vil bevare dig ubesmattet«, siger Biskoppen, idet han sætter Ringen paa den unge Kvindes Haand. Paa lignende Maade forekommer det hyppig i Middelalderen, at en Enke aflægger Kyskhedsløfte og bærer en Enkering som Tegn paa sin Trolovelse med Gud. Her var dog mange Gange en særlig Baggrund for Løftet, idet Ægtefællen ikke havde kunnet forlige sig med den Tanke, at hun efter hans Død skulde leve et muntert Liv ved den Formue, han efterlod hende, og derfor havde han gjort hendes Arv betinget af et Kyskhedsløfte.

I Birgittinerklostrene ved vi, at Novicen ved sin Indvielse fik en Ring, et Fingerguld, som det hedder i middelalderligt Sprog, fæstet paa sin Haand, efter at hun med to

brændende Kærter og en rød Fane foran sig var ført ind i Kirken. Og i Vadstena Klosterkirke er der fundet en Ring af forgyldt Sølv (Fig. 3), der ganske som Mariboringen har en Korsfæstelsesfremstilling i gennembrudt Arbejde; rundt om Ringen er desuden graveret: sancte Berita (Birgitta). Efter Fundstederne er det meget nærliggende at sidestille de to Ringe og slutte, at de begge har tilhørt Klostersøstre.

Imidlertid er der, mig bekendt, intet foreskrevet om, at Nonneringene i Birgittinerklostrene skulde smykkes just med Krucifiksbilledet, og den tidligere fundne Madonnaring kan sikkert henregnes til den samme Kategori. Det lidt, vi ved om Nonneringene ude fra Europa, tyder ikke paa, at der har været faste Regler for deres Udsmykning og Udseende. Snart er det en glat Ring med Indskrift (»dette er en Kyskhedsring, jeg er Jesu Kristi Trolovede«), snart er den smykket med en Sten og helst en Safir; Safiren var ikke alene Renhedens, Jomfruelighedens, Symbol, den antoges ogsaa direkte at værne sin Bærer mod Ukyskhed, mod Kødets Lyst.

Det kan jo ikke nægtes, at den lille Trylleformel, som skjuler sig inde i Ringen (det er karakteristisk, at i den ældre Middelalder bæres Trylleindskrifterne sædvanlig uden paa Ringen, men senere skjules de), at den ikke forekommer os at passe helt til noget saa uskyldigt som en Nonnering. De tre mystiske Ord har vel næppe heller staaet graveret i Ringen allerede den Dag, da den inden for Kirkedøren sattes paa Novicens Haand. Men ellers har vi sikkert ganske Uret i at tro, at man i Klostrene skulde have været fremmed for de Midler til at værne sig mod Sygdom, som skikkelige Folk ellers benyttede sig af i en Tid, hvor Lægevidenskaben stod adskillig mere magtesløs end nu om Dage. Reformatorerne (Peder Palladius) mente jo endog, at det var »Djævelen og Munkene«, som lærte Heksene deres mange lange Remser.

Fig. 1. Lundegaarde-Gravpladsen, set fra Sydvest, Solskin.

II.

Ældre Jernalders Urnegravsplads ved Lundegaarde, Fuglse Herred.

Af *G. Rosenberg.*

I en lav Grusbanke, med lidt Fald mod Syd og Vest, paa Gaardejer Plougs Mark i Lundegaarde, er i Aarene 1930-33 optaget ca. 85 Grave med brændte Ben fra Tiden omkring Chr. F. Ved Grustagning er der forinden forstyrret nogle Grave, og andre kan endnu staa langs Pladsens Rand, saa at Gravpladsen i alt kan antages at have rummet mere end hundrede Grave.

Som Urner er anvendt Lerkar af meget forskellig Form og Størrelse, fra en lille, kun 7 cm høj, Kop til 25 cm høje Vaser, i Reglen kun een i hver Grav. Fra Ligbaalet er en større eller mindre Del af de brændte Ben, samt i de fleste Tilfælde Bøjlenaale, Fibulæ, af Jern eller Bronze, som har sammenholdt den dødes Klæder, og undertiden en Kniv, lagt i Urnen. Undtagelsesvis er i Kvindegrave fundet en

Benvægt til Ten eller Metaldele af en Træske: Laas og Nøgle af Jern samt Laasbeslag af Bronze.

Urnerne er sædvanlig nedsatte 30-45 cm dybt, enkelte indtil 55 cm dybt i et gravet Hul i Jorden, enten inden for en sammenhængende Stenlægning af Haandsten, med $\frac{1}{2}$ -1 Meters Mellemrum, eller uden for Stenlægningen. De fleste har

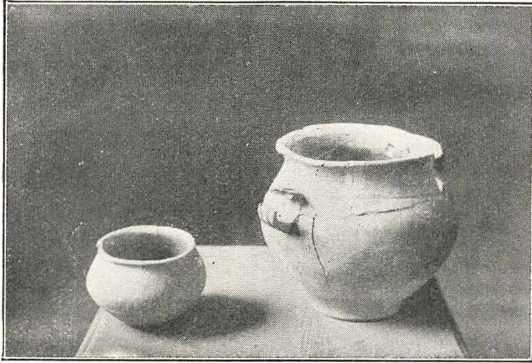

Fig. 2. To Urner fra Urnepladsen ved Lundegaarde, i Stiftsmuseet i Maribo.

staaet saa højt i Jorden, at Markredskaberne har kunnet naa dem og har beskadiget dem.

Omkring Urnerne var Stenene skørnede af Ild, og Fylden mellem dem indblandet med Trækulsrester, hvorimod de fjernere liggende Sten ikke var mærkede af Ild. Et Baal maa have brændt, hvor Urnen skulde staa, men Baalet kan næppe have været stort nok til Ligbrænding. Det bliver derfor rimeligst at antage, at der, efter at Hullet til Urnen er gravet, er afbrændt et Baal paa Stedet for at indvie dette til Gravsted.

Ved Nationalmuseets Udgravning i 1931 blev optaget 22 Grave, og i 1933 35 Grave.

Kbh., den 31.-7.-1933.

Guldsmykket fra Gaabense.

III.

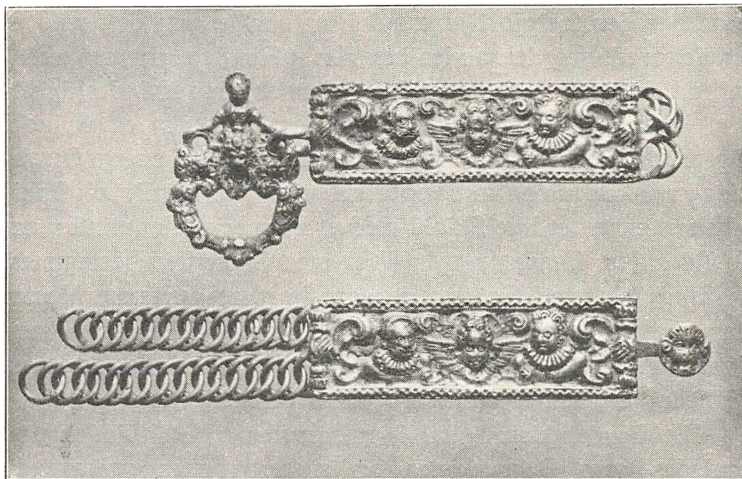
Vikingsmykke.

Af *J. Brøndsted.*

Guldsmykket fra Gaabense paa Falster er et ualmindelig smukt Eksempel paa, hvor højt Vikingetidens Guldsmedekunst stod her i Danmark. Smykkets Form er meget sjælden, enestaaende blandt danske Vikingetidsfund; dets Teknik og Ornamentmønster kan bedst sammenlignes med de to pragtfulde runde Guldspænder fra Hornelund ved Ribe. Saavel Teknikken med de omhyggeligt paaloddede Filigrantraade som de rent og ædelt tegnede Rankemotiver viser hen til den franske karolingiske Kunst som Forbillede. I Øst- og Nordfrankrig blomstrede i 9. Aarh. inden for Kunsthaandværket en klassisk betonet Renaissance, som i den følgende Tid blev af grundlæggende Betydning for Nabo-

Omraadernes Kunst, og hvis Virkninger tydelig kan følges helt op i Skandinavien. Det falsterske Smykke tilhører, ligesom Hornelund-Spænderne, det 10de Aarh. og er stærkt præget af denne franske, karolingiske Renaissance; der er dog ingen Grund til at betvivle, at det er forarbejdet her i Landet og af en nordisk Mester. — Kbhvn., Aug. 1933.

IV.

Smykkebælte, fundet paa Egelevgaards Mark, Nørre Vedby Sogn.

Et Smykkebælte fra Renaissancetiden.

Af Chr. Axel Jensen.

Paa Egelevgaards Mark i Nørre Vedby Sogn hændte det i Sommer, at den unge Kai Bahne Hansen ved at læsse Grøntfoder fandt to Led af en Sølvkæde. De indsendtes som Danefæ til Nationalmuseet, der udbetalte en Dusør paa 50 Kr.; Sølvværdien var knap 5 Kr.

Det er ikke første Gang, at der er fremdraget Sølv paa denne Mark. 1899 modtog Nationalmuseet fra samme Gaard et ved Jordarbejder fundet Brudstykke af et Kvindebælte, bestaaende af to hele og to halve Sølvplader, forbundne ved dobbelte Kæder; Metalværdien beregnedes til 12 Kr. Hvert

Led er prydet med et støbt Relief, et Englehovede mellem et Mands- og et Kvindehoved, der bærer de for Christian 4's yngre Aar karakteristiske Pibekraver. Samme Tidsalders Smag præger ogsaa den indrammede Ornamentik (J. Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj S. 137).

Hvad der 1933 er dukket op af Jordens Gemme, er to Stykker af selvsamme Bælte. Ledpladerne har samme Maal (Højde: 2,3, Længde: 7,5 cm) som de tidligere fundne Stykker. Men de viser desuden andre Detailler. Ved den ene Plade er der fastgjort en rund Hægteskive, smykket med et Englehoved, ved den anden hænger et Ringled, rigt ornamentalt udformet; den egentlige Ring dannes af to Kvindeskikkelser, foroven er der en Løvemasker og over den en Kvinde. Ogsaa om Tilvirkningen giver det sidste Fund en ny Oplysning; paa Bagsiden af Hægteskiven er der nemlig et Guldsmedestempel, et lille Skjold med et Bomærke, der minder om en Pilespids. Endnu kan det ikke med Sikkerhed bestemmes, i hvilken Købstad Guldsmeden har boet, men samme Mester har ogsaa sat sit Mærke paa sydsjællandsk Altersølv, og muligvis har han haft hjemme i Næstved. Under alle Omstændigheder er Bæltet dansk Provinsarbejde.

Alle Brudstykkerne har hørt sammen til et Kvindebælte, saaledes som Borgerkoner og sikkert ogsaa velhavende Gaardmandskoner bar dem paa Christian 4's Tid. Blandt de mange Sølvskatte, som er nedgravede i Jorden under Svenskekrigene ved Midten af det 17. Aarhundrede, er der ogsaa adskillige fuldstændige Bælter af denne Art, i Reglen med 7-8 Ledplader og henved en Meter lange. De svære og solide Smykker har passeret godt til Datidens tunge Kvinde- dragter med de stive Skørter og Hoftepuderne. De har hvilet over den struttende Nederdels Lændeparti, og i Ringen har der hængt Nøgler, Naalehuse eller andre husmoderlige Brugsgenstande. Endnu i det forrige Aarhundrede var Sølvbælter af denne Art i Brug paa Læsø, hvor de, sammen med andre gammeldags Smykker, hørte til Kvindernes fineste Festdragt, og hvor de kaldtes »Lænder«. Man fortæller, at det var den indremissionske Vækkelse, som gav Læsøs gamle Smykkekæder Dødsstødet, og i alt Fald har der i de seneste

Aaringer kun været et eneste Lænde i Brug paa Øen (Grüner-Nielsen: Læsøfolk (Danmarks Folkeminder) S. 136 og 144).

Under Christian 4. karakteriserede en af de fremmede Officerer Danmark som et sølvrigt Land. Ikke blot Borgerne, men ogsaa Bønderne kunde være velstaaende, og det er derfor ingenlunde usandsynligt, at Bæltet paa Egelevgaard har tilhørt Konen paa Gaarden. Denne er flyttet i ret ny Tid, og efter hvad der blev meddelt Nationalmuseet i 1899, skal der tidligere have staaet Bygninger paa selve Findestedet. Derfor ligger det nær at antage, at Ejerinden har ladet Bæltet nedgrave i Ufredstid, og at det er sket under Karl X. Gustavs Tøgt; Svenskehærens Marchrute er netop gaaet gennem Nørre-Vedby.

Hvorfor Bæltet er itubruddt, er det vanskeligere at forklare, men det maa vel nærmest tænkes at være sket ved senere Tidens Markarbejder. Er dette rigtigt, maa der endnu i en af Markens Muldklumper gemme sig i det mindste endnu en Ledplade med en Hægtering, der svarer til den lille runde Skive med Englehovedet, og hvem ved, om der ikke foruden Bæltet er nedgravet andre Sølvskatte? Gaardens Jord har næppe endnu røbet alle sine Hemmeligheder.

Færgegaard og Landevejskroer paa Lolland-Falster.

Guldborg Færgegaard.

Af *Svend Jørgensen.*

Fra Arilds Tid har der været to Færgeforbindelser over Guldborgsund. Den ene var Færgen mellem Nykøbing og Sundby Færgegaard lige over for paa Lolland, den anden Forbindelsen Guldborg F.—Soesmarke.

Naar man nu taler om Guldborg F. og Guldborg L., er det ikke i Overensstemmelse med gammel Sæd og Skik; de gamle Dokumenter kender kun *et* Guldborg, nemlig paa Falster. Skal Lollandssiden omtales, benævnes den gerne Soesmarke. Man færgedes altsaa fra Guldborg til Soesmarke.

Guldborg var i gammel Tid en vigtig Station paa en af Fortidens mest trafikerede Udenlandsruter. Selv om Ruten Gedser—Warnemünde nok benyttedes, drog dog langt de fleste rejsende over Gaabense-Guldborg-Soesmarke-Rødby-Dragsminde-Heiligenhafen.

Men Færgestedets Tyngdepunkt laa stadig paa Falstersiden. Her var Færgegaarden, der sørgede for de rejsendes Bekvemmelighed. Lollandssiden havde langt fra den Betydning. Naar der i Brarup Sogns Kirkebog skal anføres en Person fra Guldborg L., kan man se denne opført som boende »i et Færgehus i Lolland«. I »Danske Atlas« nævnes »Guldborghuset«. Alt tyder saaledes paa, at Bebyggelsen paa Lollandssiden er af langt nyere Dato end Bebyggelsen paa Falstersiden.

Færgeprivilegierne med tilhørende Færgegaard, Krohold og Landbrug (som oftest op til 100 Tdr. Land) var i

gamle Dage meget efterstræbte. De indehavdes af Kronen, og Kongerne bortgav dem efter Forgodtbefindende som oftest til veltjente Folk i deres personlige Tjeneste. Frederik d. 3. gav saaledes Gaabense Færge til sin Livknægt *Fr. Hårdtil*, den første Kromand i Gedesby, *Hans Kiøn*, var en af Frederik d. 2.'s tro Tjenere, og 1577 fik »Enspænder« *Albret von Rosenborg* Brev paa Guldborg Færge.

Det fremgaar af Forleningsbrevet, at den forrige Færgemand *Mogens Andersen* eller *Mogens Færgemand*, som han almindeligvis kaldes (nævnt i Jordebogen 1569, vor ældste Efterretning om Guldborg Færgegaard), har ladet det hele forfalde. *Albret v. Rosenborg* fik Færgegaarden uden Afgift, kvit og frit. Foruden Færgegaardens Jordtilliggende fik han i Kronens Skove fri Olden til 20 Svin og »nødtørfdig Ildebrændsel af Vindfælder«. Da Gaarden var meget forfalden, skrev Kongen til Lensmanden, at han skal overlade den nye Færgemand nødvendigt Tømmer til Gaardens Istandsættelse og Indretning for de rejsendes Bekvemmelighed; desuden skal Lensmanden sørge for, at den gamle Færgemand overlader ham Færgen til en rimelig Pris. Endelig fik *Albret v. Rosenborg* ogsaa en Gaard i Lundby, fri for alle Afgifter.

Men allerede 1583 maa han være død, efterladende sig Hustru, *Anne Baltzersdatter*, og mange smaa Børn.

Hun fik vel Brev paa Færgen 1583, men allerede 1584 overdroges denne af en ukendt Grund til *Rasmus v. Lybeck*, tidligere Foged paa Frederiksborg, en uvidende Person, der hverken kunde læse eller skrive; thi han fik senere fra Nykøbing Slot 4 Pund Korn aarlig for at holde en Skriverdreng, da det oplyses, han ikke selv kan skrive.

Efter Kongens Død fulgte Færgeprivilegiet naturligvis med Enkedronningens Livgeding, og Dronning *Sofie* gav det til *Knud Botmer*, der nævnes 1630.

Med Svenskekrigene oprandt bevægede Dage for Guldborg Færgested. Da Karl Gustavs Soldater i 2. Indfald gik i Land paa Sjælland, var København deres Maal. De sydlige Øer fik foreløbig Lov at være i Fred. Ganske vist ærgrede det Karl Gustav over al Maade, at der fra Lolland-Falster og Møen sejledes Proviant, Brændsel og Tropper ind til den

betrængte Hovedstad; men det var dog først efter den mislykkede Storm, at Turen kom til Lolland-Falster.

Karl Gustav, der selv ledede Angrebet, synes først at have forsøgt Landgang paa Vaalse Nakke. 25. April var den svenske Flaade ankommen under Falster og laa nu for Anker i Farvandet mellem Femø og Knudshoved. Tidlig om Morgen den 27. lettede hele Flaaden og styrede mod Vaalse Nakke, hvor det var Meningen at landsætte de ombordværende 3 Fodregimenter og 9 Rytterregimenter.

Denne Plan maatte imidlertid opgives. For det første var Vandet ikke dybt nok til, at Krigsskibene kunde komme helt ind under Land og med deres Kanoner understøtte Landgangen, og for det andet var største Delen af det danske Kystforsvar samlet her.

Saa vendte Karl Gustav sit Blik mod Guldborg. Medens 3 Krigsskibe og Transportbaadene med Rytteriet blev liggende under Vaalse for med stadig Skydning at sysselsætte det danske Forsvar, sejlede Kongen med en Del af Flaaden og hele Infanteristyrken Syd paa — imod Guldborg Færgested.

Lolland-Falsters Forsvar lededes af Oberst *Joachim Kørber*, der tillige var Kommandant i Fæstningen Nakskov. Han havde forudset, at Angrebet vilde komme ved Guldborg, og derfor ladet udbedre den Skanse, hvis Rester endnu ses i Skoven paa Lollandssiden. Om denne Skanse blev der imidlertid vistnok slet ikke kæmpet. De svenske Skibe styrede mod Land lidt Nord for Guldborg Færgested paa Falstersiden. Da de var et Bøsseskud fra Kysten, landsattes ca. 20 Mand under Oberstløjtnant Schwerin. Trods 50 danske Rytteres Forsøg paa at slaa Angrebet tilbage, lykkedes det Svenskerne at sætte sig fast bag et Gærde, indtil den samlede svenske Styrke var blevet landsat. De Danske maatte da flygte og søgte formentlig over til Lolland. Enkelte af dem blev taget til Fange; derimod mistede Svenskerne ikke en eneste Mand.

Degnen i Horreby skriver herom i sin Kirkebog: »27. April kom Svensken til Falster og indtog Landet samme Dag med en ringe Magt, han satte i Land i Guldborg Sund

ved Alstrup Mark. Og anden Dagen, som var den 28. April, satte han an paa Lolland og fik Landgang ved Guldborgsund og saa indtog Lolland«.

Som det fremgaar af denne samtidige Optegnelse foretoges Landgangen paa Lolland først den følgende Dag. Ved selve Færgestedet gik Svenskerne i Land. Oberst Kørbers Ryttere forsøgte at kaste dem tilbage, men maatte flygte og trak sig derefter tilbage til Nakskov. Svenskernes Tab var kun en Matros og en kvæstet Soldat. De Danskes Tab kendes ikke, dog ved vi, at Oberst Kørber saaredes i Kampen.

Minder om hin Tid har vi i den førnævnte Skanse og i de Kanonkugler, der Tid efter anden fiskes op inde under Kysten og i Færgeløbet.

Man kan roligt gaa ud fra, at Svenskerne har taget med sig, hvad de forefandt af Penge og af Sølv- og Guldsager. Men adskillige velhavende Folk havde i Tide garderet sig og faaet deres Værdigenstande til Side — som Regel blev de gemt i Jorden et eller andet upaaagtet Sted. Det kunde jo saa hænde, at Ejermanen i den lovløse Tid blev dræbt eller døde uden at faa opgivet Skjulestedet til andre. Derved de ikke ualmindelige Skattefund fra hin Tid. I en Have (tidligere Mose) i Soesmarke fandtes saaledes 1895 en Del Sølv- og Guldgenstande samt en Mængde Mønter fra Tiden 1640—55 — altsaa Ting, der tydeligvis er nedlagt i de svenske Indfalds Dage.

Færgemanden i Guldborg hed i hin Tid *Christen Nielsen*. Han døde 1666 (Kirkebogen siger: »Christen Nielsen, Færgemand udi Guldborgrig Færgegaard, døde den 27. Juni, begravet den 3. Juli«) som en anset og velhavende Mand, saa han har formodentlig forstaaet at klare sig i Krigsaarene. Hans Kone, *Kirsten Pedersdatter*, døde samme Aar 7. Sept. og blev Dagen efter begravet ved Mandens Side i Brarup Kirke. 1673 sattes der dem et pragtfuldt Minde i Form af en stor, smuk Gravsten med deres Billeder.

Den følgende Tid er Guldborg Færgegaards Glansperiode. Stedet havde faaet et godt Ry, og de rejsende gjorde gerne Ophold her. Intet Under, at Færgemanden blev en for sin Tid og Stand endogsaa meget velhavende og meget anset

Mand. Han hed *Cort Meyer*, og hans Hustru *Ellen Pedersdatter*. Deres Popularitet ses bl. a. af den overvældende Mængde Barnedaabe i Brarup Kirke, hvor Ellen Pedersdatter er Gudmoder. I Løbet af 5 Aar holdt hun ikke mindre end 25 Børn over Daaben. Det har ikke været helt ubetydelige Summer, der imellem Aar og Dag vandrede ud af Guldborg Færgegaard i Form af Faddergaver. Men der var Raad til det! Og der var Raad til mere. Da Cort Meyer — 57 Aar 3 Mdr. og 1 Dag gl., som Kirkebogen meget omhyggeligt oplyser — døde 1690 d. 10. Marts og blev begravet i Koret i Brarup Kirke, forærede Enken en pragtfuld Lysekroner med 2 Rader Lysepiber og 16 Arme til Brarup Kirke. Denne har hun »Kirken til Ære, saavel som hendes afdøde Kæreste til Ære, ladet ophænge den 8. Juni over hans Grav og Lejested«.

Skulde der monstro have været en Smule daarlig Samvittighed med i Spillet? Der var jo nemlig den kedelige Af-fære fra 1674, som Kirkebogen ogsaa fortæller om, da »Thomas Lermunt, Kvartermester, tilholdendes til Margrethe Sl. Hans Anderssons udi Stubbekøbing, døde meget hastig og uformodendes udi Guldborgrigs Færgegaard d. 19. Januar, begravet den 1. Februar«.

Kirkebogens meget diplomatiske »døde meget hastig og uformodendes« dækker nemlig over et Dødsfald, der kunde se ud af alle Haande. Den lange Tid, Liget henstod inden Begravelsen (19. Jan.—1. Febr.), viser ogsaa, at Øvrigheden beskæftigede sig med Sagen. Men Cort Meyer klarede sig. Det blev betragtet som en ulykkelig Hændelse, og Sagen blev dysset ned.

Det var en stor Børneflokk, der i hine Aar opvoksede i Guldborg Færgegaard. En Datter, *Margrethe*, blev 1685 gift med Præsten *Frants Jørgensen* i Vignæs (senere Idestrup). *Abel Cathrine* ægtede 1690 en meget velhavende Købmand i Rødby, *Peter Giske*, og *Inger Marie* blev i sit Barndomshjem, idet hun 1682 blev gift med den følgende Færgemand, *Christian Ludvig*.

Carl Meyer blev i øvrigt derved Stamfader til et helt Dynasti af Færgefolk i Guldborg. Svigersønnen, Christian Ludvig, der undertiden ogsaa skrives Meyer, havde en Dat-

ter, *Ellen Cathrine*. Hun døde 1740 efter at have været gift med de efterfølgende Færgemænd, nemlig *Peder Kleinholt*, der døde 1736 i en Alder af kun 36 Aar, og senere *Corfitz Reimer*, død 1740 samme Aar som Hustruen.

Kirkebogen nævner: »1737 d. 31. Octr. viedes Ms. Corfitz Reimer og Madame Ellen Cathrine Meyer, afgangne Mons. Kleinholts Enke, Guldborg Færgegaard«, — og siden: »1740 d. 18. Aug. døde Mons. Corfitz Reimers Hustru Ellen Cathrine Meyer af Guldborg, æt. 23, begravet i Koret Kl.[okkerne] 10 Rdl.«.

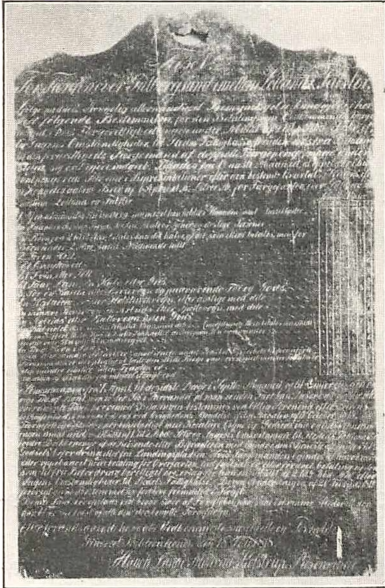

Fig. 1. Taksttavle fra 1818 stammende fra Guldborg F. (Nu i Post- og Telegrafmuseet).

Af de senere Færgemænd maa vi nøjes med at nævne *Christian Lemming* († 1773 d. 28. Dec., 57 Aar gl.). Hans Hustru hed *Cathrine Magdalene f. Scheel* († 1790 75 Aar gammel). I deres Hjem samledes i hine Aar en hel Del af det, der betød noget paa Lolland-Falster. Vi støder paa Navne som *Floor* (af Slægten *Floor* paa *Vilhelmsdal*), *Astrup*, *Sebbelow*, *Dorph* (den be-

kendte *Provst* fra *Ønslev*). *Chr. Lemming* var den sidste »privilegerede« Færgemand i Guldborg.

1766 oprettedes *Godset Vennerslund* ved *Domænesalget*. Sammen med de øvrige *Domænejorder* solgte *Staten Guldborg Færgegaard* med dertil hørende *Færgeret* og *Krohold*, og de fremtidige Færgemænd sank nu ned til at blive Færgeforpagtere eller »Transportforvaltere«, som de ogsaa kaldes.

Den mest kendte af disse er den gamle *Kæmpe Joachim Georg Petersen* (født 1786, død *Nytaarsaften* 1866 i en Alder af 80 Aar). Hans *Virke* ved *Guldborg Færgested* strakte sig

over en meget lang Aarrække, og Mindet om ham, saavel som om hans venlige Hustru *Anne Marie Holmstrøm*, med hvem han, efter at have mistet sin første Hustru 1854, indgik Ægteskab i en Alder af 73 Aar, lever endnu paa Egnen.

Den sidste Færgeforvalter og Postekspeditør var *A. Green-Andersen*, der afstod Færgeriet 1904, men forestod Post-

Fig. 2. Færgeforvalter I. G. Petersen (1786—1866), mangeaarig Færgeforvalter i Guldborg.

Fig. 3. Færgeforvalter I. G. Petersens Hustru Anne Marie Holmstrøm.

ekspeditionen indtil 1932, da denne lagdes ind under Nr. Alslev Posthus.

1902 bortsolgte Stamhuset Vennerslund Guldborg Færgegaard med tilhørende Færgeret til Maribo Amtsråd, der endnu er dennes Besidder.

I de følgende Aar forbedredes Færgefarten paa forskellig Vis. Der blev saaledes anlagt nye Færgelejer ved begge Bredder, og 1904 anskaffedes Motorfærge til Afløsning af den gamle, primitive Trækfærge. I 1933 paabegyndtes endelig Broen, som nødvendiggjordes af den øgede Trafik og af Bygningen af Storstrømsbroen.

Af den gamle Guldborg Færgegaard er der nu intet tilbage. Den laa ikke paa samme Sted som den nuværende, men lidt Nord for Byen, ved Vejen til Guldborg. Den var som Lolland-Falsters andre gamle Færgegaarde og Kroer en lav, firelænget Gaard med en stor Rejsestald. Medens vi for Gaa-bense Færgegaards Vedkommende har bevaret Taksationsforretninger, der giver os det nøjeste Kendskab til Færgeaar-

den lige fra 1660 til den nyeste Tid — saa nøje, at vi kender hvert Rum og dets faste Bohave — er det ikke Tilfældet med Guldborg Færgegaard.

Men vi tager næppe fejl, naar vi antager, at de to Færge-

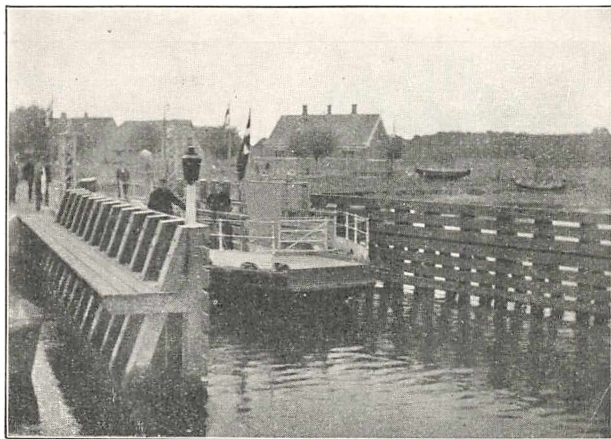

Fig. 4. Færgelejet og Færgen, Guldborg F.

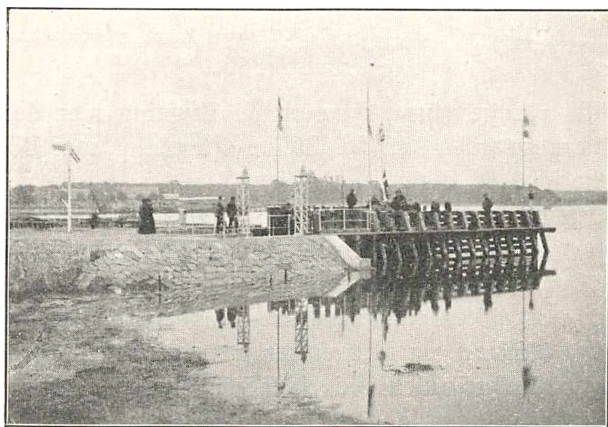

Fig. 5. Færgebroen, Guldborg L., Indvielsesdagen.

kroer for en Del har lignet hinanden. Af den gamle Kro er der — som før nævnt — intet tilbage, naar undtages en Del Tømmer i et nyere Hus lige over for den nuværende Færgegaard. Med Tiden var den blevet meget brøstfældig, og i en usædvanlig Storm Natten mellem d. 26.-27. December 1862

nedblæste en Del af Taget paa Stuehuset, og hele Ladebygningen væltede. Resten blev da nedrevet, og Materialierne bortsolgt ved Auktion. I Stedet opførtes den nuværende Færgegaard nede ved Færgelejet.

Et Minde om den gamle Færgegaard er dog bevaret i det

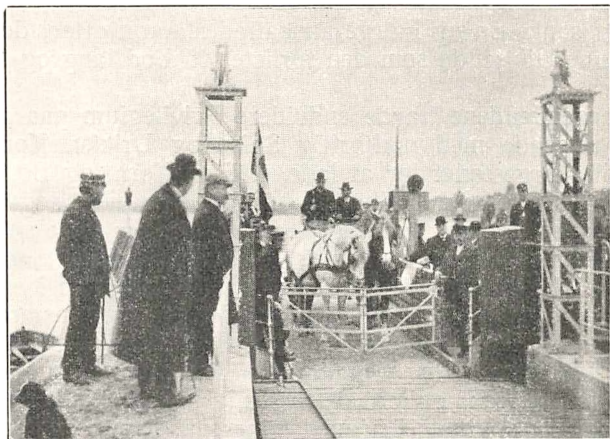

Fig. 6. Guldborg F. „Det lange Hus“. Tidligere Bolig for Færgekarlene og deres Familier.

saakaldte »lange Hus«, en gammel Bygning nær det Sted, hvor Færgegaarden laa. Det tjente oprindeligt som Bolig for Færgekarlene og deres Familier.

.Færgemateriellet ved Guldborg Færgested har aldrig været imponerende eller særlig sødygtigt, hvad jo heller ikke var nødvendigt. Endnu i Mands Minde har man klaret sig med en af de saakaldte Trækfærger, som man ser saa ofte i Tyskland og i Holland, og som vi her paa Lolland-Falster ogsaa kendte fra Inderfjorden ved Nakskov, d. v. s en Færge, som Mandskabet trak fra den ene Bred til den anden ved Hjælp af et Tov, der laa paa Bunden af Sundet, og som var fastgjort ved begge Bredder.

Den Tid er nu ikke fjern, da Guldborgfærgen gaar sin sidste Tur, og den første Vogn kører over Guldborgbroen. Den Dag tilhører Færgeriet med de mange Minder fra ca. 400 Aar helt og holdent Historien.

Motorfærgens første Tur 1904.

Træk af Livet i Guldborg Færgegaard i Midten af forrige Aarhundrede.

Af A. Green-Andersen*).

De Guldborg Færgemænd var vel agtede og vel situerede Folk, men der løb ogsaa andre Indtægter end selve Færgeriets sammen i deres Lommer.

Ved Transport af Korn og alle Slags Varer til og fra Skibe, der kom til Guldborg for at losse og lade, tjente de store Penge. Selve Anløbsstedet, »Færgebroen«, var omkring Midten af forrige Aarhundrede egentlig kun en Forlængelse af Vejen ud i Stranden med Pæleværk paa begge Sider. Ved Broen var kun 3—4 Fod Vand, saa Skibene maatte ligge ude paa Strømmen. Ved Færgestedet fandtes omkring Aar 1800 i alt 3 Færger: en stor Færge til Køretøjer, en »Mellem-Færge«, der kunde tage 20 Tdr. Korn, og en Baad til Enkeltpersoner.

»Mellem-Færgen«, der var 22 Fod lang, solgtes 1869, da den var blevet overflødig ved Opførelsen af den nye Bro, »Dampskibsbroen«. Da Christian den 9.s Bro ved Nykøbing var bygget, kom den derværende Trækfærge til Guldborg, hvor den benyttedes indtil 21. Oktober 1880, da heftig Storm og Højvande sprængte dens Fortøjninger, hvorved den drev

*) Forfatteren var den sidste Færgeforpagter (indtil 1904) og Postekspeditør (indtil 1932) ved Guldborg Færgested.

bort og sank. En ny Færge anskaffedes Aaret efter; den var af samme Udseende som den forliste, 45 Fod lang og 9 Fod bred.

Færgemændene havde endvidere Privilegium paa at beværte rejsende med nødtørftig Spise og Drikke. Kom der Skib til Færgestedet for at lade, f. Eks. Korn, og Bønderne mødte frem med deres Korn, 5—6 Tdr. paa hver Vogn, blev der Liv ved Færgestedet og i Krostuen. Der blev snakket, røget Tobak og givet Omgange — almindeligvis en Snaps og et Krus Øl. Værten gik rundt og skænkede Snaps i et Glas af Klukflasken. Han drak selv den første, og Gæsterne fik saa efter Tur hver een af det samme Glas. Lige efter Snapsen fulgte Ølkruset. Blev Omgangene for mange, kunde det hænde, at der var nogle af de forsigtige, der beholdt Snapsen i Munden og spyttede den ud i Ølkruset, naar det passerede forbi. Det kunde paa den Maade til sidst blive en stram Drik Øl.

Gæsterne sad ikke alle ved det samme Bord; nej, hver By tog Plads for sig, og det kunde f. Eks. aldrig falde en Mand fra Alstrup ind at sætte sig ved Siden af Mændene fra Sundby og Brarup. Derimod gik Snakken godt nok fra Bord til Bord. Før Opbrudet blev de store Træpiber stoppet forsvareligt endnu en Gang af Værtens Tønde.

Den almindeligste Rejserute paa Lolland-Falster var i hine Tider Ruten Nakskov—Maribo—Sakskøbing—Guldborg—Gaabense. Mange rejsende kom med eget Køretøj til Guldborg og tog saa Postheste hos Færgemanden til Gaabense. Da Postkørselen kom rigtig i Gang, blev der oprettet Postekspeditioner i Færgegaardene i Guldborg og i Gaabense, og 1820 indskrænkedes Vognmandslavet i Guldborg til kun at omfatte 4 faste og 3 Reserveruter. Heraf overtog Færgemanden de 2 og Gaarden Vilhelmsdal de 2, medens de 3 Reserver overlodes 3 Gaardmænd i Alstrup. 1845 blev det tilladt, at Færgemanden overtog Vilhelmsdals 2 Ruter; samtidig overtoges de 3 Reserver af Sognefoged L. Strange, P. Steffensen og Jens Wæver. Alle var de pligtige at møde efter Tur og befordre de rejsende efter en fastsat Takst.

Saa kom Jernbanen og forandrede hele Trafikken. Hvor før den store, gule Postvogn efterfulgt af 2-3 Bivogne benyttedes, kunde nu en lukket Enspænder-Postvogn med Plads til 2 Personer klare Trafikken.

Trækfærgen til Guldborg blev 1904 afløst af en Motorfærge, og 1934 bliver sandsynligvis det sidste Aar, den sejler. Saa skulde Broen være færdig og dermed et nyt Afsnit af Overfartsstedet Guldborgs Historie indledes.

Erindringer fra min Barndom

med særligt Henblik paa Julen.

Af Hans Skafte.

Jeg er født i *Lille Avnede* i Aaret 1854 og nærmer mig saaledes op imod de 80 Aar. Mine Forældre var Bønderfolk, og Erindringerne fra min Barndom i dette Barndomshjem strækker sig saaledes fra sidst i Halvtredserne og til min Konfirmation i 1868. Kun ganske faa eller næsten ingen af Fremskridtene eller Bekvemmelighederne i det daglige Liv i Nutiden var dengang til Stede. Dog: »Den græd ikke for Guld, som ikke Guld ejed«.

Befordringsmidlerne var i hine Tider højst primitive, ingen behagelige Kørevogne, kun en Fjællevogn uden Fjedre, højest med Fjedre under Agestolen, stundom et med særlig Kunst bundet Halmknippe til Sæde. Den meste Færdsel skete til Fods. Dog blev Ridning brugt en Del, særlig paa Grund af Vejenes slette Tilstand. Vejene henlaa som Jordveje, mange Steder endnu ikke afgrøftede, og paa Grund af Markernes Indhegning med Pilegærder var der mange Steder anbragt Led tværs over Vejen. Ofte tjente en rapfodet Dreng sig mangan en Skilling ved at løbe fra Led til Led og aabne disse for Køretøjer, som skulde passere Vejen.

Efterretningstjenesten stod ligeledes paa et meget lavt Stade. Telegrafan, som dog dengang var i Brug, kendte Menigmand kun af Omtale. Aviserne var kostbare at holde, hvorfor flere Familier slog sig sammen om Avisholdet. Paa vor Egn kendtes kun »Nakskov Avis«, der udkom hveranden Dag, kun i ganske lille firesidigt Format, men med et »Følgeblad« om Lørdagen med smaa Historier til Søndagslæsning. Tilmed var det besværligt at faa Avisen bragt ud til Hjemmene, idet der ingen Postgang var paa Landet. Man var henvist til at angive et Sted i Købstaden, hvor man ønskede den

indlagt, sædvanligvis hos sin Købmand. Breve besørgedes altid paa samme Maade. Ofte henlaa Breve og Aviser i længere Tid hos Købmanden, før de kom Adressaten i Hænde. Men under Krigen 1864 lod man ikke sin Post ligge uafhentet; min Broder, der var halvandet Aar ældre end jeg, maatte ofte tjene som Hjemmets og Byens Postmand ved at afhente Breve og Aviser i Nakskov. Ofte bragte disse Budskaber, der ned slog Haabet og Modet; især husker jeg den Fortvivlelse, der bemægtigede sig Sindene ved Efterretningen om Dannevirkes Rømning, tilmed da der fra flere Sider raabtes paa Forræderi. Dette syntes ogsaa for Lægfolk at skulle bekræftes ved de Foranstaltninger, Regeringen foretog sig. Jeg var dengang 10 Aar gammel, og jeg husker, hvor spændt og ilter jeg var i Sindet overfor disse store Begivenheder. Tre af mine ældre Brødre deltog i Krigen, og vi kunde til Tider høre Kanonernes Torden, særlig under Dybbøls Belejring. Jeg husker tydelig, hvorledes jeg sammen med en jævnaldrende Nabosøn i vor Leg demonstrerede de Følelser, der var indpodet i os. Vi lavede Geværer og Kanoner, og disse skulde bruges til Forsvar imod Tyskerne, hvis disse skulde vove at hjemsøge vort Land, Lolland. Og kunde vi faa Ram paa den tyske General Wrangel, saa vilde dette nok være en rigtig Heltedaa. Ja, vor egen General de Meza kunde vi unde en lignende Medfart.

Men vi maa nu vende Tankerne til Julen. Hvad der dengang heller ikke eksisterede, var Julebreve og Julekort; og end ikke Juletræet var naaet frem til de landlige Hjem. Julegaver var det sparsomt med, dog ikke sjældent et smukt Haandarbejde fra Søster til Broder el. lign. Sukkergodter forekom ikke, men i Stedet for hjemmebagte Pebernødder, Valnødder og Frugter. Der var ikke engang de dog snart kendte Petroleumslamper. Vi nøjedes med de hjemmestøbte Tællelys og var henrykte, naar der Juleaften blev sat to, undertiden tre Lys paa Bordet i blanke Messingstager og med tilhørende Lysesakse paa fine lakerede Bakker.

Var der flere voksne Sønner eller Døtre end nødvendigt til Hjemmets Tarv, maatte disse søge Plads andet Sted og tilhørte da den Familie, hos hvem de tjente. Var der en gift

Arbejder paa Gaarden, almindeligvis Tærskemanden, var denne end ikke med til Juleaftensfesten, selv om han ellers fik den daglige Kost; men skete dette end enkelte Steder, var Hustruen tillige en selvskreven Gæst. Men saadant skete ikke, naar der var Børn. Vor Mor var dog rundhaandet til at yde sit Bidrag, bestaaende af en Kurv fyldt med gode Sager til en saadan Families Julefest.

Forberedelserne til eller Tanken om Julens Komme begyndte allerede lidt efter lidt at melde sig, saa snart Høsten var velbjærget, idet der i Planerne om Arbejdets Tilrettelæggelse gennem hele Efteraaret toges Maal efter, hvad der var at udrette, og hvad der kunde overkommes inden Julen. For Karlefolkenes Vedkommende var Planen ikke saa vidtløftig. Foruden saadanne Smaaarbejder som Kornstakkenes (Hæsenes) Tækning, Hørens Rødning og senere Behandling samt Frugt- og Humleplukning o. lign. bestod Arbejdet hovedsagelig i Saaning af Vintersæden og Pløjning af Stubmarkerne samt ofte store Arbejder med Oprensning af Grøfter og Vandløb m. m. Dræning kendtes endnu ikke. Det var en Glæde for os Børn at bære Mellemmad ud til vor Fader, naar han arbejdede i Marken, endog to Gange daglig, Kl. 9 Fmd. og Kl. 4 Eftmd., og vi følte os stolte, naar han lod os gøre et Forsøg paa at styre Ploven.

Pløjningen skulde tilendebringes i rette Tid før Vinterens Komme, eller i alle Tilfælde før Juleforberedelserne skulde varetages. Det hed sig, at den Plov, der stod paa Marken Juleaften ved ufuldendt Arbejde, stod til Hvile for Jerusalem's Skomager, og saadant maatte ikke ske for en brav og kristeligssindet Bonde.

Den evige Jøde han vandrer omkring
Og aldrig sin Brøde glemmer.
Kun Julenatten paa haarden Seng
Tør han hvile de trætte Lemmer.

Naar Bonden til Julen sin Plov lader staa
Paa Marken til Spot og til Skade,
Den maa hin Stakkel hvile sig paa,
Mens Guds Folk sig føler saa glade.

Vi Børn maatte for det meste røgte Kreaturerne, indbefattet Faare- og Gaaseflokken. Køerne gik paa Marken til langt hen paa Efteraaret, saa længe som Vejrliget og Græsbestanden nogenlunde tillod det, og naar de blev sat paa Stald, var deres Fodring højest tarvelig: Halm, Avner og Hø, dette sidste i det Omfang, der tillodes efter Høhøstens Størrelse; Kernefoder var der ikke Tale om. Jeg husker, at min Moder undertiden, naar en Ko havde forvildet sig til at kælte om Vinteren, søgte Tærskeloen og fik fyldt sit Forklæde med Smelder (et Produkt, der fremkom ved Overrivning af Logulvet mellem hvert Udlæg af Neg til Tærskning). Dette Produkt indeholdt enkelte Kerner og nogle hele og halve Aks. Dette som et særligt mælkegivende Foder til den stakkels, men meget ansete »nybærede« Ko. Der var saaledes ikke megen Mælk at drive af Køerne i Vintertiden. Dog blev der foretaget Malkning to Gange daglig, for saa vidt Køerne gav en Smule Mælk; og denne blev behandlet med Omhu efter de Tidens Skik, idet den blev opsiet i en renvasket Træbøtte, og denne Bøtte blev sat op paa Hylden i Borgestuen, hvor der var Kakkellovnsvarme. Naar der var samlet tilstrækkeligt af Mælk og Fløde, foretoges Kerning og Ostelavning, og man tog til Takke med Produktet, som det blev. Ofte var det vanskeligt at faa Kerningen til at lykkes, men man var dog i min Barndom kommet ud over den Tro, at slemme Hekse tog Smørret.

Om Sommeren var det anderledes; da var der mere at varetage med Kerning og Ostelavning, og naar Lageret af disse Varer blev større end til Husets jævnlige Forbrug, skete Salget saaledes, at Pigen paa Gaarden, undertiden en dertil betroet Husmandskone, fik læsset disse Varer paa en Trækvogn eller i Mangel heraf ordnet til at bære ved Hjælp af en Dragt (Aag) og vandrede da til Købstaden og falbød sine Varer fra Dør til Dør, indtil hun omsider fik udsolgt. Salget skete altid imod kontant Betaling, og vedkommende Sælgerske maatte aflægge nøjagtigt Regnskab for sin Handel.

I Slutningen af 60'erne skete dog her en væsentlig Forandring. Kvægholdet paa Gaardene blev efterhaanden større og man søgte at forbedre Besætningerne ved Indførsel af de saakaldte Anglerkøer. For Herregaardene, der nu drev deres

Mejeri efter holstensk Mønster, opnaaedes der betydelig højere Pris for Smørret end den, Bønderne kunde opnaa; dette æggede disse til at søge at efterligne Herregaardene, og ved en bedre Fodring og bedre Behandling af Mælken fremkom der større Mængder Smør og af bedre Kvalitet, og dette blev emballeret i Ottinger og solgt til Købmænd eller Smørgrosserere i Byen. Der skete da det (omkring ved 1868), at en Smørgrosserer begyndte at eksportere Smør til England, men dette fik et uhyggeligt Efterspil, idet alle Vinduesruder i hans Lokaler blev slaaet ind. Godtfolk vilde ikke taale, at vort gode Smør blev ført ud af Landet. Snart blev dog saadan Eksport udvidet, men endnu i lang Tid med to Prisansættelser, en højere for Herregaardssmør og en lavere for Bønder-smør. Vi ser, hvor hurtigt dette Forhold skulde forandre sig til Gavn for hele det danske Landbrug.

Men lad os nu se, hvad Kvinderne foretog sig. Der var allerede tidlig fra Efteraaret nok at tage fat paa. Faareklippingen foretoges sædvanligvis ved Mikkelsdagstider, og Hørens Tilberedning, Braadning og Skætning lod ikke længe vente paa sig. Hørrer skulde rigtig gennemtørres, og i den Anledning blev der gravet en Fordybning i Jorden med den opgravede Jord til Volde ved Siderne; der tændtes og vedligeholdtes en dæmpet Ild i Bunden af Graven; over denne blev lagt et Par Stænger, og paa disse blev Hørrer bredt ud til Tørring. Moder selv forestod sædvanligvis denne Tørring, og Karlfolkene stod parat hver ved sin Hørbraade, og saa snart den første Del Hør havde gennemgaaet Tørringsprocessen, begyndte Braadningen; ofte var der tre, undertiden fire Hørbraader i Gang, og Arbejdet varede som Regel den hele Dag. En saadan Dag var en Festdag for os Børn; vi var med lige fra Morgen tidlig og til Aften. Vor største Fornøjelse var, naar vi kunde snige os til at kaste en Haandfuld Hørraffald ned paa Ilden og faa denne til at blusse op og antænde den Hør, der laa til Tørring over Ilden. Der blev en Jublen blandt os alle, men Moder var ikke sen til at kaste den af Ilden angrebne Hør tilbage fra Ildgraven. Men skete saadant anden Gang, fik vi dog en meget alvorlig Advarsel.

Skætningen af Hørrer skete ved Hørmanden, der tog om-

kring fra Gaard til Gaard med sin Maskine; men dette var ikke saa morsomt, da vi var blevet saa store, saa vi skulde hjælpe til at trække Hørmaskinen.

Nu var Hørren færdig til Spinding og bestod af en Del renheglet Hør og almindeligvis en større Del Blaar. Der var nu nok at tage Vare paa for Husmoderen. Der fordredes en nøje Omtanke og en indgaaende Raadslagning mellem Far og Mor, om hvorledes Arbejdet skulde tilrettelægges, og hvor meget der kunde udføres til en bestemt Tid; det gjaldt om at faa en passende Del færdig saa betids, at Væveren kunde udføre Vævningen og Tøjet gøres helt færdigt til Brug inden Jul. Resten kunde jo saa udføres i Vinterens Løb. Nu toges der fat med Kartning og Spinding. Moder udførte som Regel selv Spindingen af Ulden og Hørren, medens Pigen kartede Uld og spandt Blaar. Arbejdet gik med Liv og Lyst; der skulde jo tilvirkes alt muligt til Husets og Familiens Tarv af uldent og Linned, saavel til Beklædning som til Sengetøj og Dækketøj, ogsaa undertiden til Hestedækkener og Kornsække.

Jeg kan ikke modstaa Lysten til her at hidsætte en meget kær Erindring fra min Ungdom: Da jeg første Gang og uventet besøgte min tilkommendes Hjem (i 1876), blev baade jeg og Husets kvindelige Medlemmer højlig overraskede, — jeg ved i Stuen at træffe tre Kvinder, hver ved sin Spinderok i fuldt Arbejde, og disse ved pludselig at se en fremmed Gæst midt iblandt sig. Dette fik dog ingenlunde nogen uheldsvanger Følge, idet den ene af Spinderskerne, nemlig Husets Datter, et Aarstid derefter blev min forlovede og senere min trofaste, elskelige Hustru gennem 46 Aars højst lykkeligt Ægteskab.

Som Arbejdslyst og Hjemmeflid
Ret ofte Velstand fremmer,
Saa ogsaa Livets Poesi
Det ofte i sig gemmer —

Nu var Tiden saa langt fremrykket, saa der skulde tænkes paa Forberedelserne til Julen. Der forestod Slagtning af Julegrisen; denne var nu fed og rundrygget. Faar, Lam og

Gæs var som Regel slagtede i November Maaned, medens Julegrisen skulde svare til sit Navn. Slagtingen udførtes af Gaardens egne Folk, og Dagen var en Festdag for os Børn, og ikke mindst naar vi fik Lov til at holde ved Halen, mens Grisen aflivedes. Behandlingen af den slagtede Gris overlodes helt og holdent til Moder. Der var Travlhed et Par Dage med at faa alting ordnet; det hele skulde i Saltoldenen, saavel Flæsket som Medisterpølsen samt Hoved og Ben, og intet heraf maatte røres før til Juleaften. Kun Blodet anvendtes til den delikate Ret, som vi alle kender, nemlig Blodpølse, og særlig var det for os Børn en Højtid, naar Moder stod ved Baljen og stoppede det røde Fluidum i Grisens Tarme. De øvrige Indvolde som Hjerter, Lever og Lunge blev tillavede som Finker (Fedtegrever) og serveredes til Davre i fersk Tilstand. Ellers bestod Davren af kogt Bælsild med tørt Rugbrød og skoldet Mælkegrød, en udmærket sund og nærende Ret. Til hele Aarets Behov af Indslagting til Saltning beregnes i mit Hjem ca. 1000 Pund. Af ferske Varer brugtes som Regel kun Fjerkræ.

Nu gjaldt det om at faa ordnet alt til Julens Komme. Var Væveren kommen med det ventede Stykke Hvergarnstøj, blev Spinderokken sat til Side, og der gik Bud efter Sypigen, som forud var tilvarslet, og nu gik det rask med Naal og Traad. Sypigen var her den ledende, hun kendte, hvad der var paa Mode, og hvorledes Snittet og Besætningen skulde være. Det almindelige Syarbejde kunde udføres af Husets Kvinder, men Symaskinen kendtes endnu ikke. Hvis Væveren havde bragt et Stykke Linned til Huse, var Husmoderen selv den ledende, men Travlheden var ikke mindre. Kun naar det fra Væveren ankomne Tøj var beregnet til Mandfolkeklæder, var det Skrædderen, der kom til Huse, og hele Arbejdet overlodes da til ham. Dog Tøj til os Drengene syede Moder selv, medens Skrædderen dog tog Maal og var Tilskærer. Det var livlige Dage, naar Skrædderen var i mit Hjem, han kunde synge, og han havde et stort Udvalg af Døgn- og Gadeviser, som han foredrog med Liv og Grimasser, og af hvilke jeg endnu husker adskillige.

Endnu et Klædningsstykke staar klart i min Erindring:

det var Faareskindspelsen. Vi Drengene fik næsten hvert Aar en ny Pels af tilberedte Faareskind, der blev sværtet sorte udvendig. De var gode i tørt, koldt Vejr, men i Regnvejr tabte de baade Form og Farve; dog brugte vi dem alligevel og var henrykte, naar vi til Jul eller til anden Tid kunde stille i en nyfarvet Pels.

Af al den Travlhed, der nu udfoldede sig, var Bagningen den, der for os Børn var den mest interessante. Særlig tog Sigtebrødet og Kagebagningen vor udelte Opmærksomhed. Sigtebrødet skulde først jesnes ved Hjælp af en Jesnefjæl; Ovnene var imidlertid ophedede. Jesnefjælen bestod af en ca. 2 Alen lang Fjæl med en tilstrækkelig lang Stage. Paa denne Fjæl blev Sigtebrødder anbragt, to og to Brød ad Gangen, og ført ind i den varme Ovn for at faa en Ophedning, for at Hævningen kunde foregaa som den skulde, medens Rugbrødet blev bagt i Ovnene. Endelig kom Hvedebrødsbagningen. Dejgen blev ikke jesnet, idet den nemlig var behandlet forud saaledes, at Hævningen allerede var sket. Der blev bagt store Hvedelumber, men ogsaa, hvad der især glædede os, en hel Del mindre Kager, ja endogsaa een til hver i hele Huset. Disse var brede og flade og dekoreret med Afstregning i Kvadrater, udført med en Gaffel, og i hver Kvadrat blev anbragt en Rosin eller en Svedske. Ja til os Børn blev der endog, foruden denne Dekoration, af tyndt udrullet Dejg tilskaaet en Pige eller en Dreng, som blev fæstet paa Kagen før Bagningen saaledes, at hver af os Drengene fik en Dreng paa vor Kage og Pigerne en Pige. Dette vakte stor Jubel hos os og bidrog sin Del til de store Forventninger, vi nærrede til Julen. I disse Dage ret før Jul foregik der endnu mange Ting, som har fæstnet sig i Erindringen. Der gik f. Eks. mange Koner og mange Børn omkring med deres Kurv eller Pose for at bede om lidt til Julen; saadanne gik aldrig tomhændede fra mit Hjem. Gaverne bestod i Almindelighed af et Stykke Flæsk og Medisterpølse, og for indensogns Folk tillige et Stykke Kage. Min Moder havde altid fra Slagtingen anbragt et stort Stykke Flæsk samt Pølser til dette Brug.

Nu var de fleste af Juleforberedelserne truffene, og der stod kun tilbage til Lille Juleaften at foretage den sidste Rengø-

ring i Huset og at efterse, om alt var, som det skulde være. Og om Aftenen Lille Juleaften blev alt Husgeraad, der bestod af blankt Metal, taget frem til Afpudsning med Trippelse og Terpentin. Denne Trippelse frembragtes ved, at to brændte Mursten blev gnedet imod hinanden, hvorved der fremkom et udmærket godt Pudsemiddel. Lysestager, Lysesakse med Bakker m. m. fik en Omgang Pudsning, og man gik til Ro med et glad Sind og med store Forventninger til næste Dag.

Endelig oprandt Dagen til Juleaften. Man var tidlig paa Færde om Morgenens. Der var nok, der skulde gøres endnu i Dag. Der skulde skæres Hakkelse til Hestene til 2 a 3 Dage for at aflaste Arbejdet i Juledagene, Gaardspladsen skulde fejes, og var der Sne, skulde denne fjernes. Om Eftermiddagen skulde alle Staldrummene grundig renses og Gulvene fejes. Køerne blev, medens dette foregik, lukket ud til Vandingen, hvilket for øvrigt skete hver Dag. Kvinderne lagde ligeledes den sidste Haand paa Værket, nu særlig med Hensyn til Madlavningen. Min Moder var tidlig paa Færde, og hendes første Arbejde var at bage Æbleskiver og Pebernødder. Og som en rigtig Forsmag paa, hvad der var i Vente, fik vi Børn varme Æbleskiver paa Sengen, somme Tider en lille Kop Kaffe til.

Det var saaledes ret naturligt, at Barnesindet blev stærkt paavirket af alle disse Forberedelser, tilmed da vi følte, at vore Forældre som Hjemmets øvrige Medlemmer var højtidsstemte, saa Glæde og Venlighed lyste os i Møde fra alle Sider. Naar hen under Aften Kirkeklokkerne begyndte at ringe Julen ind, var vel nok Stemningen og Forventningerne paa Højdepunktet.

Kimer, I Klokker, ja kimer før Dag i det dunkle,
Tindrer, I Stjerner, som Englenes Øjne kan funkke.
Fred kom til Jord, Himmelens Fred ved Guds Ord.
Æren er Guds i det høje.

Om Aftenen ved 6-Tiden samledes alle Hjemmets Medlemmer i Stuen og ønskede hinanden en glædelig Jul. Vi Børn fik ogsaa et venligt Haandtryk af hver. Bordet var dækket

med hvid Dug samt Tallerkener med Kniv og Gaffel, og tre Lys i blanke Messingstager lyste paa Bordet med Lysesakse paa blanke Bakker. Saa kom Moder med Saltmadfadet, og hvad dertil hørte blev bragt ind. Fader eller Moder bød til Bords, og hver indtog sin Plads paa Bænkene, Fader og Moder ved Bordenden, dernæst Karlen eller den voksne Søn o.s.v. Pigerne fik Lov til at sidde paa Stole ved Bordets Yderside. Reglen var ellers, at Pigerne maatte staa op ved Bordet under de daglige Maaltider. Og vi Børn fik Lov til at sidde med til Bords, ellers ved et Bord for os selv. Maaltidet, der altid bestod af letsaltet Flæsk med Sennop og Grønlangkaal og derefter Æbleskiver, forløb i Stilhed. Kun hørtes der stille Bemærkninger, som f. Eks. at ingen maatte tage Lyset af Bordet; derfor var Lysesaksene anbragte, ogsaa for ikke at smudse den hvide Dug ved Pudsning af Lysene. Naar Maaltidet var endt, rejste Fader og Moder sig først, og hver af os gav Fader og Moder Haanden og sagde Tak for Mad. Nu var der Stilhed en Stund, mens Opvasken i Køkkenet foregik, og mens Karlen gav Hestene et godt Foder og Kørerne en ekstra Gift Hø. Derefter samledes man igen, hver med en Salmebog, og indtog hver sin Plads ved Bordet. Og nu holdtes der en Andagt, som har præget sig fast i mit Barnesind, og hvis Virkninger jeg endnu føler i min Alderdom. Der blev sunget en Salme, som Regel »Glade Jul, dejlige Jul«. Derefter læste Fader Juleevangeliet i Luk. 2. 1—14: »Og det begav sig i de Dage, at en Befaling udgik fra Kejser Augustus« og den i Salmebogen til Ugedagen anførte Bøn, bad derpaa Fader vor og sluttede med Fremsigelse af den apostoliske Velsignelse. Endnu et Par Salmer og den hellige Jul var dermed indledet.

Denne Andagt prægede sig som anført stærkt i mit Sind, og med Rette eller Urette har jeg den Tro, at Virkningen var større, end hvis noget saadant var blevet foretaget til daglig. Det var, som alt i Livet samlede sig til en eneste stor Hyldest overfor Gud. Hvad Børn kan opfatte er jo stærkt begrænset. Men dette om Englens Sang om Guds Fred paa Jorden og om det lille Barn i Krybben, som skulde være vor Frelser i Liv og Død, sendt os fra Gud, dette var lige til at optages i

Barnesindet, og jeg forstod, at dette var Julen. Det var dette, der førte den venlige og festlige Stemning ind i Sindene. Jeg selv var den yngste i Hjemmets Flok, men jeg var opfyldt af den største Hengivenhed, ikke alene overfor mine Forældre, men overfor hele vor Kreds, ja selv til min et Aar ældre Broder, med hvem jeg ellers havde Skærmydsler nok (han var jo den stærkeste), hengav jeg mig med største Vennefølelse. Dette var Julens Kernepunkt.

I et af mine Barndomsaar skulde jeg snart efter Jul erfare en Prøve paa, hvilken Betydning en saadan Sindsstemning havde for mig. Der var paa et hængende Haar nær sket en meget stor Ulykke, foraarsaget af mig med et Skydevaaben, men som ved et Mirakel blev afværget i sidste Øjeblik, og da dette blev mig klart, kastede jeg mig paa Knæ foran en Stol, lagde Armene og Hovedet paa denne og takkede Gud af hele mit Hjerte for hans Hjælp i dette Øjeblik. Dette har fæstet sig saa stærkt i mit Sind, saa det vistnok har haft Betydning for min Tænkemaade i hele mit senere Liv.

Naar Andagten var sluttet Juleaften, kom Moder ind med et stort Fad Æbler, og der blev spillet Kort om Æblerne, almindeligvis Femkort, sidste Stik et Æble. Hvis en eller anden var uheldig og kun vandt faa Æbler, havde Moder gerne en Reservebeholdning til at udligne dette, saa ingen skulde føle Fortrydelse. Fader deltog ikke i Kortspillet. I Stedet underholdt han sig med os Børn. Han havde altid til Jul købt en ny Almanak, og den viste han frem for os og læste lidt Smaahistorier og viste os Billederne. Dette var til stor Glæde for os. Jeg mindes mange gode Venner fra disse Almanakbilleder. Der var Sladdermanden, og der var Per Tot og Per Brask, og Trolden, der selv slæbte af med det store fældede Træ, mens Karlen, der skulde hjælpe ham, sad imellem Grenene og lo nok saa fornøjet. Men det største i denne Glæde var dog dette, at Fader, som ellers ikke gav sig saa meget af med os Børn (han havde i alt haft 14 Børn at opdrage), nu vilde nedlade sig til at glæde os Børn med sin Almanak i Stedet for at deltage i Kortspillet med de andre. Aftenen sluttede med Kaffe og Æbleskiver; men endnu skulde

Staldene efterses, om alt var i Orden, ligesom Stue og Køkken endnu skulde gøres i Orden, for at Julemorgen kunde frembyde Hygge og Velvære.

Mens som Barn paa Landet jeg var hjemme,
 Julemorgen var mit Paradis,
 Kirkeklokke, Du med Englestemme
 Kimed klart den store Glæde ind.

Fader og Moder gik til Kirke Julemorgen. Moder kunde nok overlade til sin Pige at færdigbehandle Julesuppen, der altid var forberedt Dagen forud. For øvrigt forløb Juledag oftest i Stilhed, saa man kunde nyde Julestemningen i Ro. De følgende Dage optoges gerne af Familiebesøg. Ogsaa Naboerne skulde gerne gæste hverandre. Ved disse Besøg var det altid Skik at fremvise, hvad man havde i Behold i Kister og Skuffer som Resultat af sit Arbejde og sin Virksomhed siden sidste Besøg. Mændene skulde en Tur i Stalden for at faa et Skøn over Dyrenes Tilstand, særlig Hestenes. Der var ingen Tilbageholdenhed, alt skulde bedømmes til gensidig Opmuntring og gensidige Raad. Ofte blev Frugten af saadanne Samraad et inderligt Venskab mellem adskillige Kvinder, naar de var hinanden jævnbyrdige, eller naar en uerfaren søgte Raad hos en mere erfaren. Julen regnedes at strække sig til Knuds Dag, 7. Januar, idet det hed, at Knud driver Julen ud.

Vil man nu sidestille de Forhold, hvorunder Julen modtoges og fejredes i Datid og Nutid, saa er der vel en betydelig Forskel paa de ydre Forhold. Hvad der dengang kunde præsteres af Juleforberedelser var kun højst primitivt i Sammenligning med, hvad der nu foregaar. Men ser man hen til Hjertelaget og de Følelser, hvormed Julen modtoges, kan Datiden sikkert staa Maal med Nutiden. Til begge Tider viser Menneskesindet sig overfor Næsten mere vennetsælt, end ellers synes Tilfældet. Det er jo saaledes almindelig anerkendt nu som dengang, at ingen nok saa fattig eller ringe maa lide Nød i Julen. Og der træffes, særlig i Nutiden, mange Foranstaltninger, baade fra offentlig og privat Side, til

Fremme for Opfyldelsen heraf. Og skal man dømme efter, hvad der nu sker under Juleforberedelserne, saa ser det ud, som alle, trods Verdens Larm og Strid, dog for en Stund samler sig i Erkendelse af den Frelse, der indlededes for os ved Jesubarnets Fødsel under Englesang om Fred paa Jord, og bøjer sig i Trang til at efterkomme den Lov, der blev givet: »Elsk Din Gud af Dit ganske Hjerter og Din Næste som Dig selv«.

Thi Englesangen om Fred paa Jord
Den toner endnu fra det høje.
Den hvisker til os i blide Ord:
»Vær stille og lyt til vort lønlige Kor
Om Hjerterne sammen at bøje«.

Og ind under Solhverv i Vinterens Tid,
Da skønnest de Toner klinger:
Om Tvedragtens Id for en Stund lægges bi,
Og om Vejen fra Jord og til Himmel er fri,
Alt Juleklokkerne ringer.

Haver og Havedyrkning i Lollands og Falsters Købstæder til ca. 1800.

Af *Johannes Tholle.*

Skønt Havernes Tilstedeværelse i Byerne har betydet, baade, at Bybeboerne har haft bekvem Adgang til gavnlige Fritidssystemer, og at et gavnligt og sundhedsfremmende Naturelement er blevet bevaret, er deres Betydning aldrig rigtigt gaaet op for Borgere og Bystyrer. Naar Byerne er vokset, og naar Bebyggelsen er bleven tættere og tættere, er det stedse gaaet ud over de private Haver. Haverne er gjort til Byggegrunde med Huse og Gaarde eller til Gader og Pladser uden Bevoksning og Beplantning. Indrettelsen af Havekolonier i 1926 og videre frem var et Tegn paa en vis Forstaaelse af, at Havedyrkning betød noget for Bybefolkningens Økonomi og Velvære; men først og fremmest vor Tid har dog betydet det, at Byhaverne er blevet vurderet nogenlunde, som de bør det, og ved Siden af de private Haver er der i de senere Aartier som en Modvægt imod den tætte Bebyggelse ofte ved store Bekostninger af det offentlige tilvejebragt Friluftsanlæg i Form af Haver, Promenader med Beplantning, Sportspladser etc. Byhaven, saavel den private som den offentlige, har dermed faaet sin Anerkendelse som en Faktor baade af social og sundhedsmæssig Betydning.

Der skal i det følgende gives spredte Træk om den Udvikling, som Byhaver og Byhavebrug inden for Lollands og Falsters Omraade har gennemløbet, inden det nuværende Stadium naaedes. Det fremførte maa ses i Fortsættelse af Forfatterens tidligere Arbejder i L.-F. historiske Aarbog¹).

1. Middelalderlige Byhaver.

Flertallet af de danske Købstæder havde endnu i 1500-

Tallet Lighed med Landsbyer²). Der var næppe en Gaard eller et Hus af Betydning, som ikke havde sin Haveplads, ja hist og her var der endogsaa Tofter. Selv i en saa fremragende By som Odense var der Risgærder ud imod Hovedgaden paa Frederik II.s Tid²). Ind mellem Huse og Gaarde laa der ubebyggede Grunde, som Regeringerne for-gæves søgte at faa bebygget³). Bud paa Bud fulgte efter hinanden med Ordre til at faa de »øde Grunde« opbyggede igen efter Ildebrande og at faa de brandfarlige Hegn fjernet; men trods alle Ordre prægedes Byerne af en Mængde Kaaljorder, Abild- og Humlegaarde, som til Stadens Hjerter duftende forplantede Naturens Friskhed og Ynde. Side om Side med Urtegaardene laa Humlehaverne, og om alle de grønne Grunde lukkede stærke Hegn af Kampesten, Gærder satte af død Slaaentorn eller flettede Vidjer og Kviste⁴). Yderst ude bidrog disse mange Hegn til at give Byen et landsbyagtigt Præg, ja selv inde i Adelgaderne maatte dette Præg nødvendigvis komme frem³).

Borgerne har deres Landbrug, — uden for Byen græs-ser Kvæget paa de fælles Jorder, og selv den jævne Borger har i enkelte Byer sit »Gartenhaus«, hvor han selv avler sine Havesager⁵). Haven sires som et Skakbræt af Urter i Rader og Rækker, et helt Stykke Kunstindustri, — og mellem Bedene af Verbene og Salvie, Violer og Roser synger Skovfuglene. Blomsterne er døbt med poetiske Navne: Jomfruen plukker »Wohlgemut«, »Vergissmennich«, »Je-länger-je-lieber«, og Andagtsbøgerne hedder »Den lille Urtegaard«, »Rosenkrandsens lukkede Have« o. desl.⁵).

Fra denne Periode foreligger der kun ganske faa sikre Oplysninger om Haver og Havedyrkning i vore Byer, og de, der haves, angaar i Hovedsagen *Klostrene*. Ved disse var der i Almindelighed et Havebrug, idet det hørte til Munke- og Nonneordeners Mission at udbrede Kendskabet til Lægeplanter og deres Brug og at ophjælpe Landbrug og Havedyrkning⁶).

Den første Have, der haves Optegnelser om for Lolland-Falsters Vedkommende, daterer sig fra Aaret 1419, da Kong Erik af Pommern skænker en kongelig Abildgaard ved Ny-

købing til Franciskanerne sammesteds⁷⁾). Denne Orden maa da have besiddet en Have i denne By; men vi ved i øvrigt intet om den⁸⁾). Birgittinerklostret i Maribo var ligesom Søsterklostret i Mariager og Vadstena et udpræget Landkloster med omfattende Landbrug, hvilket dog ikke udelukkede, at der hurtig dannede sig Smaabebyggelser tæt uden for Klosterporten. I det store Klosteranlæg i Maribo fandt der en udstrakt Havedyrkning Sted, og der var flere forskellige Haver⁹⁾,⁹⁾). Nord-Øst for Nonneklostret laa Søstrenes Abildgaard, og Syd for Brødreklostret bredte sig Munkenes Frugt- og Humlehave. Det hele var omgivet af Mure, og Rester af disse er paavist op imod vore Dage⁸⁾).

Maribo Kloster hørte til dem, der fik Lov at bestaa uforandret en lang Tid efter Reformationen. En Fundats for Klosteret (1596) nævner, hvad der skal holdes paa Klosteret, og hvad der af Proviant skal leveres Jomfruer¹⁰⁾). Der fastsættes herunder bl. a., at hver Jomfru aarlig skal have »maalt 4 Pd. Humle«, 1 Tønde »tremmit« Humle⁴⁾ eller 2½ Daler, 1½ Skæppe Boghvedegryn, 1 Skp. Byggryn, 1 Skp. Hirsegryn, 2 Skp. hvide Ærter, 1 Skp. graa Ærter samt til Løg 1 Mark¹⁰⁾). Endvidere anføres det, at der ikke maa holdes hverken Ænder, Gæs eller andre urenlige Dyr i Abildhaven; disse skal holdes i Ladegaarden¹⁰⁾). Derimod nævnes der intet om, at der holdes Gartnere eller Gartnersvende i Haverne, og det maa derfor antages, at Klosterbeboerne selv eller ved Lægfolk har dyrket deres Haver. Klosteret ophævedes først i 1620¹¹⁾). Endelig havde ogsaa et andet lollandsk By-Kloster een eller flere Haver¹³⁾).

Ogsaa uden for Klostrene har der været Haver i de forskellige Byer, hvis Udseende næppe har afvejet synderligt fra, hvad der foran er anført i Almindelighed. Af Optegnelser skal nævnes, at Tolderen i Rødby, Anders Nielsszen, i Aaret 1528 faar »Gamle Jenns Clawsszenns Have, som Anders nu har i Væрге, mod deraf at give 5 Mrk. danske aarlig«¹²⁾). Fra 1554 nævnes en Humlegaard i Nykøbing¹³⁾), og fra samme Aar har Sognepræsten i Nysted, Hr. Niels Vulf, haft Tilladelse til at bruge Nysted Klosters Abildgaard og Humlehave¹³⁾).

Blandt Datidens Have- og Markprodukter havde særlig den Humle og de Ærter, der kom fra Lolland og Falster, et vist Ry. Ærterne, som senere kaldtes »lollandske Rosiner«, dyrkedes vel i Hovedsagen paa Marken. Humlen er der allerede gjort Rede for i Aarbogen 1928¹⁾, ⁴⁾). Her skal dog tilføjes, at der af Inventarium paa Nykøbing Slot fra 1531 nævnes at være 9 Pd. Ærter, 4 Pd. Bønner og c. 400 Skæpper Humle¹⁴⁾), ligesom der antages i Hospitalet ved samme By, hvor der maanedlig modtoges Humle, af og til at have været Forraad af samme¹⁵⁾), — ja bl. a. 1569 nævnes at være opbevaret baade »noget Humle i en standen tynde, som intet duer« samt 2 Tdr. Ærter og 4 Tdr. Most²⁴⁾).

For Salg af Humle eksisterede der i øvrigt allerede fra 1488 den Regel, at denne skulde foregaa »ved Vægten«, altsaa skulde Humlen maales i Pund, Lispund etc. og ikke i Skæpper¹⁶⁾ el. l.; men denne Regel overtraadtes ofte, selv naar Kongen lod indkøbe Humle⁴⁾, ¹⁷⁾). — Der maa i disse Egne af Landet have været ret megen Humle at faa¹⁾). Af denne Aarsag udstedes et af de første Paabud om at foretage Pligtbrygning af Øl til Kongen, Flaaden eller Krigsmagten, da ogsaa til Borgere i disse Landsdele, og under 3. Sept. 1563 befales det Borgerne i Nykøbing Falster med flere andre Byer at brygge Øl til Kongen; hvad Humle og Tønder de anskaffer, vil Kongen betale¹⁸⁾). Det fremgaar ikke direkte af Ordren, at Humlen skulde være at faa i Nykøbing m. fl. Byer; men har den ikke været at faa der, har den i hvert Fald været at finde i Omegnen. Det skal til Eksempel anføres, at der for Lensrenten er opført Humle tillige med Ærter m. m. ved de fleste Godser i disse Egne (1574)¹⁸⁾). I Lensrente er der saaledes bl. a. opført følgende Have- eller Markprodukter og hvad dertil behøves¹⁸⁾): fra Nykøbing: 124 Skp. Ærter, 13 Skp. Bønner, 1800 Stk. Humlestager; fra Aalholm: 3½ Pd. 1 Skp. Ærter, 2890 Bruder Hør, 1160 Bruder Hamp; fra Vingodset: 5 Skp. Humle; og i »Genanter« er opført følgende¹⁸⁾): Nykøbing (Aar 1575) Humle og Ærter, Nykøbing (Aar 1586) Humle, Ravnsborg (Aar 1559) Ærter.

Der kendes ogsaa Udførsel af Havesager. Saaledes hand-

lede Købmand Iver Nielsen i Nysted (1615—66) især paa Holland med Korn, Æbler og Nødder — de sidste fra Skovene²⁵); og der indførtes fra andre Dele af Danmark Gulerødder, Løg og Annis (fra Ærø) til Nakskov i Bytte for lollandsk Hvede²⁶).

I øvrigt gjaldt der for Byhaver ikke de Regler, som ifølge »Laalandske Vilkaar« af 1446 havde fastsat, at der aarlig skulde plantes et vist Antal Humle, Æble- og Pæretrær¹).

II. 1580—1700.

Haver var i denne Tid mindre velsete i Byerne, idet man deraf kunde se, at Borgerne var optaget af andet end deres naturlige Næringsbrug: Købmandsskab og Handel, ligesom Jordernes Dyrkning maatte forhindre, at der, som Bestemmelsen var, blev bygget paa dem³). Der udstedtes derfor allerede i 1500-Tallet adskillige Forordninger til denne og hin By om, at man maatte se at faa opbygget de »øde Grunde«³), uden at dette dog hjalp synderligt. Saa godt som ethvert Hus havde en Kaal- og Frugthave.

Af Optegnelser fra denne Periode skal særligt anføres Haverne i Nykøbing. Der nævnes fra 1611 en Abild- og Humlehave, som overdrages til Borgmesterinden, ligesom der bl. a. nævnes »Dronningens Klosterhave«, og Navnet »Gartnerstræde« lader formode, at ikke blot Slottets Gartner, men muligvis ogsaa andre Havedyrkere har optaget Jorderne omkring dette¹⁰). Ogsaa Navnet Humlestræde (1744) tyder paa, at der har været ganske godt med Humlehaver i denne By, og i dens Grundtakst fra 1682 nævnes der da ogsaa adskillige af disse³). Der behøvedes stadig megen Humle til Ølbrygningen, og bl. a. blev der atter 1624 givet Ordre til at skaffe Humleøl fra Købstæderne til Kongen¹³), ligesom Hospitalet i Nykøbing maanedlig skulde have $\frac{1}{8}$ Skp. Humle (samt $\frac{1}{4}$ Skp. Ærter m. m.)²⁰). Humlen handledes derfor ogsaa paa Torvene, bl. a. kunde dette finde Sted i Saksøbing efter Tilladelsen af 1610¹⁰),¹⁷). Et Billede af Nykøbing fra 1638 viser en Del Træer, dog ikke synderligt mange²⁴), rimeligvis fra Haver. (Om Slotshaven se Aarbogen 1920 S. 109 ff.).

Desværre er Oplysningerne fra de andre Byer ikke ret

mange; mest ved vi om Maribo Klosterhaver. Paa Resens Tegning af Klostret ses udstrakte beplantede Haver, nemlig Brødrehaven Nord for og Søsterhaven S. og Ø. for Klostret. Under Leonora Christinas Ophold paa Klostret (1685—98) skal Søstrehaven være bleven gjort til et »fransk Anlæg«, hvad bl. a. op mod vore Dage kan ses af den smukke Allé i Aktiehaven og Avnbøgehække i gamle Krøyers Have. To store Takstræer sammest. menes ligeledes at stamme fra denne Periode, idet Overleveringen angiver, at Leonora Christina havde fire smaa Taks, hvoraf de to er de her omtalte, medens de to andre staar i Søholt Have. Dette Slot ejedes nemlig af den Amtmand, der havde Opsyn med Leonora Christina. Det anføres dog ogsaa (se Stephan Nyelands efterladte Manuskript), at det franske Anlæg i Søstrehaven skal være gjort af Dommeren Høserich, der sammen med Hustru og Datter druknede i Søen 1756, og at det skal være ham, der har plantet saavel Taks- som Kastaniealleen. Høserich ejede en Tid den paagældende Grund, der i øvrigt i Slutningen af 17-Tallet kom i Købmand Krøyers Besiddelse. En Synsforretning fra c. 1695 anfører, at Brødrehaven er en gammel Frugthave og Søsterhaven ligeledes er Frugthave med gamle Træer, foruden at der ligger en »liden Plantehave med nogle Frugtræer og Vinranker«²¹). Dette tyder paa, at det franske Anlæg, Alleer, Taks og Hække er noget yngre end fra Leonora Christinas Dage.

Fra Saksøbing ved vi, at der i Slutningen af 1600-Tallet har været mange Haver i Byens Omkreds, og ved den senere Juniorgade staar Havegærderne endnu paa samme Plads som dengang²²). Resens Tegninger fra Saksøbing og Rødby viser ogsaa adskillige Haver fra denne Tid²³). Derimod maa Træet i Nakskovs Byvaaben (fra 1584) næppe opfattes som et Bevis paa, at der har været Haver, men snarere Skov omkring denne By.

III. 1700—1800.

I Slutningen af 1600-Tallet paabød en Forordning for København, at dersom nogen havde en Plads til Gaden, som ubetinget ikke kunde blive bebygget, maatte han lade denne forblive ubebygget indtil videre, dersom han lod den hegne

imod Gaden med en Brandmur, — Plankeværk var ikke nok²⁷). Denne Forordning efterfulgtes under 10. Dec. 1692 af en anden, der paabød, at ingen herefter under vedbørlig Straf maa lade indrette Haver ud til Gaden paa øde Bygningspladser, »saasom sligt er Byerne til Vanheld, og forarsager, at deslige Pladser ej igen opbygges«²⁷), ligesom den forbød Indhegninger af brændbart Materiale²⁸). I vor Landsdel, hvor Piledyrkningen var saa populær, og hvor Risgærder har været Normen for ethvert Hegn i lange Tider, har det holdt haardt at skulle opgive disse Hegn i Byerne, og paa derom given Foranledning udtaler Kancelliet saa sent som i 1828 over for Loll.-Falsters Stiftamtmand²⁹), at »ligesom Risgærder, der omgive Haver, Gaarde og andre Pladser, naar disse vende ud til Markerne eller andre ubeboede Pladser, ere i en passende Afstand fra Bygningerne, ikke kunne antages at være farlige i Ildebrandstilfælde, saaledes skønnes de ikke at være indbefattede under Bestemmelsen i Plakaten (af 3. Sept. 1800), men at derimod alle Risgærder, der gaa ud til Gaderne eller ere imellem Bygninger, eller dog komme disse saa nær, at Fare derved kan afstedkommes, bør, hvor de endnu forefindes, saa snart som muligt, bortskaffes«. Endelig bestemte Loven, at opdyrkede Bygge- og Havepladser var tiendepligtige³⁰), og de var saaledes ikke som egentlige Haver fritagne for Afgifter, og de rangerede i økonomisk Henseende ringere end disse, — dog fritoges 1755 i Nykøbing en Del Havepladser, som laa langt fra Ejernes Bopæl og som ikke var videre bebygget »end at derpaa staar en liden Hytte« for $\frac{2}{3}$ af Grundskatten, til de blev bebyggede³¹). Af de øvrige Byjorder skulde i Henhold til en Forordning af 1687 en Fjerdedel besaas med Hamp-, Hør- eller Roefrø, idet saadan Avl ansaas for værende gavnlig for Købstæderne og hele Landet; denne Forordning efterkom man kun i ringe Grad, og i 1741 gentoges den, idet der dog i Stedet for Hamp nævntes Tobak²⁷).

Under saadanne Forhold dyrkedes da Haverne og de omliggende Jorder i 1700-Tallet, og Billeder saavel som Optegnelser fra denne Tid godtgør, at de har optaget en betydelig Del af Borgernes Jord. Mest Plantning (derunder ogsaa

Skov) synes der at have været omkring Saksøbing³²), ligesom der er megen Plantning omkring Nysted³³); mindre derimod i Rødby³⁴) og Nykøbing³⁵). Sidstnævnte By henter paa denne Tid en Del af sin Humle i Udlandet³⁵). Tobaksdyrkning forefindes paa Bymarken i Saksøbing³⁶) og en Tid lang i Stubbekøbing, men standses dog atter her i Slutningen af 1700-Tallet³⁷). Førstnævnte Sted spinder man og sælger Tobakken paa Stedet, ligesom man ogsaa udfører nogle Blade³⁸), og i Stubbekøbing er det særlig Byfogden, der dyrker denne Urt³⁸), og man har her endog lagt sig efter at fabrikere Tobakspiber³⁸). Ved Nykøbing noteres »En Mængde Frugt- og Lysthaver« paa Byens Landside hen ved Volden³⁶), ligesom man jo har Slotshaven og Hospitalets Have. Hvad angaar Maribo, har vi bl. a. Notitsen i Provincialmedikus Hahns Dagbog (21. April 1778, se Loll.-F.s Aarbog 1929, S. 145) om, at han paa denne Dag podede 2 smaa Kviste i Provst Tages sjældne Pæretræ ved Farverens (Have?). Træet var købt som et Kejserindepæretræ; men han var bleven narret fra Planteskolen ved Ravensborg i København¹⁷).

1) Aarbogen 1924 S. 66 ff., 1925 S. 48 ff., 134—35, 1928 S. 109 ff., 1929 S. 42 ff. — 2) Meiborg: Gamle danske Hjem, 1888. — 3) Matthiessen: Gamle Gader, 1927 S. 21 ff. — 4) Forf.s Artikel i »Gartner-Tidende« 1928 Nr. 26—27, Tidsskr. f. Landøkonomi 1930 Nr. 5. — 5) Vedel: By og Borger i Middelalderen. — 6) Ortved: Cistercienserordenen i Norden. — 7) Scriptorum Rerum Danic. V 517.. — 8) Lorentzen: Danske Klosterbygninger. — 9) Aarb. 1914 S. 34 ff. — 10) Secher: Forordninger III. — 11) Kall-Rasmussen: Musse Herred, 1866. — 12) Frederik I.s danske Registratur 152. — 13) Cancelliets Brevbøger. — 14) Danske Magazin 4° R. II 16. — 15) Aarb. 1924 S. 26. — 16) Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Love. — 17) Johannes Oholle: »Danske Gartnere«, 1927. — 18) Erslev: Danmarks Len og Lensmænd, 1513—1596. — 19) Aarb. 1915 S. 5 ff.. — 20) Aarb. 1925 S. 14—15. — 21) Aarb. 1928 S. 88 ff. — 22) Aab. 1926 S. 65 ff. — 23) Aarb. 1926 S. 63 ff. — 24) Aarb. 1923 S. 31 ff. — 25) Hansen: Nysted 1409—1909. — 26) Kromann: Marstal 1928 S. 25. — 27) Schous Registre. — 28) Forf.s Art. i Gartner-Tid. 1928; 26—27. — 29) Ussing: Kgl. Rescripter og Resolutioner. — 30) Hammerich: Lovleksikon. — 31) Fogtmann: Kgl. Rescripter. — 32-35) Aarb. 1913 S. 63, 1918 S. 40, 1918 S. 43, 1919 S. 1 ff. — 36) Pontoppidans Atlas. — 37) Rhode: Laal. og Falst. Beskr., 1776.

Stubbekøbing Lystanlæg.

1882—1932.

Af C. Strandgaard.

Mod Vest, i Forlængelse af Vestergade, snoede sig gennem Aarhundreder en Vej, der endte i Gaabense. Den var den vigtigste Vej, som udgik fra Byen, Vejen, der førte mod Hovedstaden, Postvejen, og den var i Brug til omkring ved Aar 1800, da den nye, gode Vej forbi Benzons Mølle, senere Fibiger Møllen og nu Møllegaarden, blev anlagt. Den gamle Vej er nu ikke til at finde uden paa det korte Stykke nærmest Byen, som nogle har givet det betegnende Navn »Solvej«, men som paa Kortet kaldes »Gamle Landevej«.

Mellem den og Stranden og tæt Vest for Byen laa en Strimmel tung, lerholdig og bakket Jord. I Tiden mellem de slesvigske Krige holdt Skytteforeningen her sine Øvelser og sin Præmieskydning, og nede under Skrænten badede Byens mandlige Ungdom, men for øvrigt laa Jordstykket, der hørte til Møllegaarden, upaaagtet hen lige til 1881, da det bliver Genstand for hele Byens Interesse.

En Idealist havde set et herligt Lystanlæg skyde frem der paa Skrænten med den vide, smukke Udsigt til Sortsø, Sjælland, Bogø og Møen og faaet andre til at tro paa, at Drømmen kunde blive til Virkelighed. Paa et Møde den 30. Maj viste der sig levende Interesse for Sagen, hvis praktiske Gennemførelse foreløbig blev overdraget Købmændene Boas og Wulff, som allerede i et Byraadsmøde d. 7de Juni kunde stille Forslag om at købe det omhandlede Jordstykke til et Lystanlæg for Byen. Der var circa 5 Tdr. Land (c. 2,75 ha) af Hartkorn 7 Skp. 1 Fdr. 2½ Alb., og Prisen var 1000 Kr. pr. Td. Land. Tilladelse fra Ministeriet til Købet forelaa i Byraadsmødet d. 2. Aug.; i samme Møde valgtes det Ud-

valg, der i de følgende Aar skulde lede Foretagendet, nemlig Læge Rostrup, Dyr læge Jensen og Købmand P. W. Wulff, og det vedtoges tillige at anmode Førstelærer Andersen, der paa det Tidspunkt endnu ikke var indvalgt i Byraadet, om at tiltræde Udvalget som 4de Medlem, et Valg, der blev af

Fig. 1. Overlærer R. C. Andersen, Dbrmd.

største Betydning for Anlægget. Seks Aar tidligere, da Byraadet skulde foretage Indstilling til Førstelærerembedet, var man enig om, at Andersen var den blandt 16 Ansøgere, der var »bedst kvalificeret til at betroes Embedet«, og nu var man enig om, at han ogsaa her, hvor Talen var om at planlægge og lede Arbejdet i Anlægget, var den rette Mand, og man tog ikke fejl, thi det viste sig snart, som en vittig Taler udtrykte sig ved Andersens 25 Aars Julibæum 1885, at han »foruden mange andre, gode Anlæg ogsaa havde Anlæg for Anlæg«. I 19 Aar, til hans Død i 1900, gjaldt hans daglige Vandring efter endt Skoletid Anlægget, hvor han og hans trofaste Hjælper Jens Rasmussen lidt efter lidt saa Resultaterne af deres og adskillige andres Flid og Omhu skyde frem til Glæde for Byens Beboere.

En Tid før det omtalte Borgermøde havde Købmændene Boas og Wulff udsendt en Indbydelse, hvis Indledning lød saaledes:

»I Erkendelse af, at der her ved vor By, naar undtages Dosseringen langs Stadens Nordside, aldeles mangler Spadseregange, og af, at der ligeledes ganske mangler forskønnende Anlæg, hvor de af Byens Indvaanere, der ikke have Befordring eller Evne til at leje saadanne, kunne med deres Familie tilbringe en ledig Time i nogenlunde behagelige Om-

givelser, have vi paatænkt at søge en Sum tilvejebragt for at købe Strandskrænten langs Stubbekøbing Møller Mark, hvor der efter vor Mening vil kunne anlægges en overordentlig smuk, lille Lystskov«.

Omtrent 100 Borgere gav et Bidrag til Indsamlingen, der indbragte circ. 1400 Kr., og paa Kommunens Budget optoges et Beløb paa 1000 Kr. som Tilskud til Anlægget. Dermed var der tilvejebragt Midler til Dækning af det første Aars store Udgifter, og Udvalget, hvis Formand blev Dr. Rostrup, gik i Gang med Arbejdet. Til de ovennævnte Beløb føjedes i 1883 Halvdelen af Nettoudbyttet af en Basar: 879 Kr.

Den første Vanskelighed, man mødte, var at faa en god, passende Indgang til Anlægget fra Vestergades Forlængelse. Der laa her en lille Jordlod, som maatte erhverves, men den holdtes i saa høj en Pris, at Udvalget indtil videre maatte stille Købet i Bero. I den Tanke muligvis at kunne foretage et Mageskifte med Ejeren købte Udvalget den Strimmel Jord Syd for »Gl. Landevej«, der nu kaldes det lille Anlæg, hvorved der tilvejebragtes en Forbindelse med Alslevvej og Frihedsvejen, men Mageskifte interesserede ikke vedkommende; først i 1888 kom Handelen i Stand, og den nuværende Indgang kunde indrettes lige over for Indgangen til det lille Anlæg.

For at faa tilvejebragt en Plan for Arbejdet fandt Udvalget det nødvendigt at henvende sig til en Fagmand, en Anlægsgartner, og der fremkom i Oktober 1881 et Forslag fra ham. Efter nøje Overvejelse kom Udvalget imidlertid til det Resultat, at det ikke svarede til de Fordringer, man havde stillet, og man affandt sig med ham. Lærer Andersen paatog sig derefter at udarbejde Tegning og Overslag, som blev antaget i Begyndelsen af November, og nu blev der straks sat fuld Kraft paa Arbejdet. Den kommende Vinter var meget mild, der var hverken Frost eller Sne, og det var heldigt saavel for Arbejdet, der udførtes af Arbejdere her fra Byen, som for de 17000 smaa Træer og Buske, fra Planteskoler i Hørsholm, Hæsede, Hanenov og Østerskoven, der udplantedes. Før Plantningen var Gangene blevet afstukne, og der var anbragt Hegn mod Syd og Vest.

Fig. 2. Stubbekøbing Lystanlæg : Parken 1886.

Fig. 3. 1932. Partiet Vest for Parken, af hvilken der ses et Hjørne til højre, til venstre den mægtige Blodbøg, plantet 1883.

Medens man som nævnt ikke foreløbig kunde faa Indgangen fra Gl. Landevej i Orden, gik det lettere med Adgangen fra Dosseringen, idet Dyr læge Jensen, der ejede den Have, som ligger mellem Vesterstræde (Houmans Stræde) og Anlægget, velvilligst afgav et Stykke af den nede ved Stranden og til Gengæld fik noget af »den gamle Stenplads ved Posten«, saaledes at Dosseringen kunde fortsættes ud til Anlægget. Da det kneb med Fyld, en Del fik man fra Kirken, der var under Restauration, greb man den Tanke, som blev udkastet, at grave en lille Park inde i Anlægget og anvende Jorden derfra. Skønt Parken voldte Udvalget adskillige Bekymringer, snart flød den over og forvandlede Dyr lægens Have til en Sø, snart var den tør, idet Vandet gik bort gennem en Sandaare i dens nordlige Del, saa var den dog i de første Aar Kæledæggen, der ikke kunde blive smuk nok. Rundt om den anbragtes Blomstergupper, ude i den plantedes hvide og gule Aakander, og om det saa var et Springvand, bragtes det ogsaa til Veje, takket være den unge Hallengreen*).

I Foraaret 1882 var Grunden altsaa lagt til Anlægget, nu gjaldt det om taalmodigt at vente paa Væksten, at erstatte de udgaaede Planter med friske fra Planteskolen, støtte de svage med Stokke og holde Ukrudtet i Ave. »Medens det kneb for Weymoutsfyr, Ligustrum og til Dels Rødgran at komme i Gang«, skriver Andersen 1885, »var Bøg, Pil, Birk, Lærk, Hvidgran og Ædelgran i kendelig god Vækst, enkelte Bøge, Birk og Hvidgran havde naaet Mands Højde, og mange Hvidæl var c. 5 Al. høje«. Betingelserne for Fremgang var naturligvis størst i den Del af Anlægget, der var nærmest Byen, thi her var mest Læ, det var her Gangene først kom i Orden, saa der kunde spadseres; her anbragtes Blomstertier, og allerede i Aug 84, da Træerne endnu hverken kunde yde Læ eller Skygge, blev der musiceret en Gang om Ugen paa Runddelen i Alleen af et Hornorkester, og hermed fortsattes hver Sommer gennem Aarene, ja i 1892 var der

*) I 1933, efter at Byen har faaet Vandværk, dukker der atter et Springvand op omtrent paa samme Plads.

Fig. 4. Et Parti af Anlæggets østlige Del. 1886.

endog 2 Orkestre, som bejlede til Publikums Gunst. Gennem en aarlig Indsamling ydedes der Musikerne et ringe Vederlag, thi Anlæggets Budget paa 400 Kr. taalte ingen Ekstravagancer, det kneb tværtimod undertiden med at faa Balance, men snart blev Anlægget saa stort, at det kunde tjene lidt selv til Hjælp: Der solgtes Juletræer og Grønt, Planter fra Planteskolen, Sukkerroer, Hestegulerødder og Lærkestammer, og i 1896 holdtes den første Auktion over Udhugst, som indbragte c. 140 Kr., og naar disse Biindtægter ikke slog til, mødte Vennerne og Velynderne, af hvilke Anlægget dengang havde en hel Skare. Skulde der bruges Grus til Gangene, hentede Købmændene og andre, der havde Køretøjer, det ved Grønsund; var det Materiale til Risgærder under Skrænten, der savnedes, saa bragtes det herud fra Liselund, og manglede der Sten til Glaciet, laa der en skønne Dag 5 Kubikfavne i Strandkanten, en Gave fra d'Herrer Wulff og Boas, o. s. v.

Gaver i sjældne Blomster og Planter indtraf fra nær og fjern, fra besøgende, fra Andersens tidligere Elever, saaledes

Blomsterløg i Tusindvis fra Prokurist Bent Rasmussen, Odense, ja der kom endog en Bregne helt ovre fra Pensylvanien, U. S. A.; men det skal ikke skjules, at der var besøgende, som tog i Stedet for at give, og at disse Tab voldte mere Ærgrelse end de Skaar, Stormen og Frosten slog.

Til Trøst over Tabene og Ærgrelserne meldte Fuglene sig med deres Sang. Lærken havde naturligvis jublet derude fra Arilds Tid, den kræver ingen Tribune at staa paa for at synge, en anden Sag er det med de fornemme Sangere som Droslen og Nattergalen. Den sidste mødte først frem i 1890 og 91 med en Række Koncerter og tog Bolig her i 92, for de mange andre smaa vingede Gæster ophængtes der Ynglekasser i de største af Træerne; men samtidig hermed meldte ogsaa Kattene sig, og Andersen maatte hænge sit Jagtgevær over Skulderen, naar han gik hjemme fra, for at kunne holde Justits.

I 93 hævdede der sig Røster for, at der i Anlægget burde findes en Pavillon med Restauration, særlig for de tilrejsendes Skyld, men dels var Tilstrømningen af Turister endnu ikke synderlig stor, og dels var der inden for Udvalget ingen Stemning for at imødekomme Ønsket. Som et Tilflugtssted for besøgende, f. Eks. under pludselig opstaaende Regnbyger, lod P. W. Wulff 1894 den Træpavillon opføre, som ligger inden for 1881-Stenen, og forsynede den med Bænke og Borde, og to Aar senere byggede Hotelejer Keis Pavillonen Syd for Gl. Landevej, altsaa uden for Anlægget, men dog i dets umiddelbare Nærhed.

»Dosseringen«, den kilometerlange Spadserevej langs Stranden, som vi, med Rette, er stolte af, har *sin* Historie, og den gaar omtrent 100 Aar tilbage i Tiden, idet det første Stykke Vest paa fra Havnen, altsaa det Parti, hvor Stensætningen blev brudt op, da den nye Havneplads dannedes, skal være anlagt 1839 paa Foranledning af Byfoged Buntzen. Stykke for Stykke fortsattes mod Vest, og man var som omtalt naaet op til Vesterstræde, da Anlægget bragtes paa Bane, men Glaciet paa dette første Afsnit havde en alt for stejl Bygning og maatte istandsættes efter hvert Højvande (ja ombygges i 1870 og 1873), en Fejl, der blev rettet paa den

Fig. 5. Det „gamle“ Anlægs vestligste Del 1886.

Fig. 6. Udsigten fra omtrent samme Sted som i forrige Billede, men 46 Aar senere.

Del, der byggedes under Anlægget. I dettes første Aar maatte man nøjes med et dobbelt Risgærde med Tang imellem til Beskyttelse af Klinten, inden for Gærdet fyldte man op med Kokessmuld fra Gasværket og med Jord fra de talrige Byggeforetagender, som fandt Sted paa den Tid, og først lidt efter lidt og ved Hjælp af Ekstratilskud fra Kommunen erstattedes Risgærderne med Stensætning. Et særlig stort Fremstød, hvorved man naaede

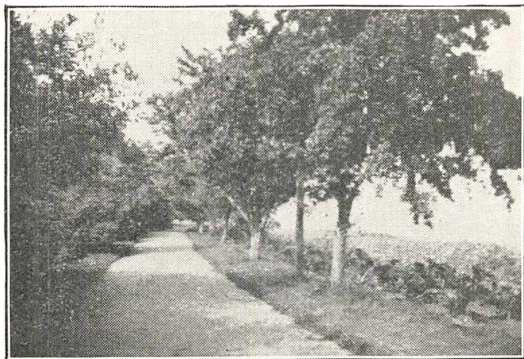

Fig. 7. Dosseringen under det nye Anlæg 1932.

til Vestenden af Klinten, foretoges i 94 og 95 som Følge af en Gave paa 1000 Kr. fra P. W. Wulff, Boas sen. og Fuldmægtig H. Munk, og endelig i 97 naaedes Anlæggets daværende Vestgrænse.

Dosseringen under Anlægget blev udført med saa stor Bredde, at der paa dens Yderside kunde plantes en Række Træer, herved fik den et pynteligt Præg, uden at Udsigten mod Nord forringedes.

Paa Dosseringen fandtes for blot et Par Menneskealder siden ingen Bænke, de ansaas for Luksus; havde man med store Bekostninger faaet anlagt en Spadserevej, saa var det vel ogsaa Mening, der skulde spadseres! I en indsendt Artikel i »St. Avis« 1865 udtales Ønsket om, at der maa blive anbragt Bænke paa Dosseringen, »da der ikke eksisterer det mindste, der kan siddes paa, medmindre det skulde være de just ikke videre smukke Træbomme ved Apoteker Bunkeflods Have; men at ride Træhest i 1865 er dog vel meget«. Om denne Opfordring førte til noget Resultat er vel tvivlsomt, skønt vi da havde en »Forskønnelseskomité«, under hvis Omraade en saadan Sag skulde synes at ligge,

men hvor skulde den faa Midler fra? Da Dosseringen engang trængte til Istandsættelse, henvistes Sagen til Komiteen med den Tilføjelse, at den helst ikke maatte koste Kommunen noget! I Anlæggets første Dage kom Anskaffelse af Bænke som naturligt var i anden Række, thi Træerne og Buskene kunde jo endnu ikke yde Læ, og der var mange

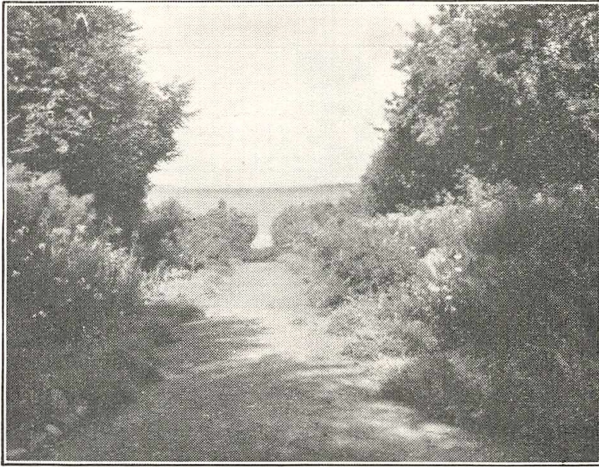

Fig. 8. Udsigten fra Fyret mod NV. I Midten Byens Genforeningssten ; i Baggrunden Sortsøskoven, Sjælland og Bogø.

andre Ting af større Vigtighed at anskaffe, men her som overalt i Anlæggets Historie traadte private til: Fru Dr. Rostrop skænkede et Maleri, ved hvis Bortlodning der tilvebragtes Midler til to Bænke, Fuldmægtig Gern og Fotograf Rasmussen gav een hver, og »Anlægsmanden« Jens Rasmussen begyndte i sit »Huggehus« i det i 85 opførte, rørtækte Redskabshus at fremstille Bænke af Granstænger og Egegrene, og efterhaanden fyldtes Anlægget med Bænke; deres Tal er nu mindst 60.

Inden vi forlader »det gamle Anlæg« for at gaa over til de senere erhvervede og skænkede Arealer mod Vest, skal tilføjes, at det nys omhandlede Afsnit indeholdt og endnu indeholder mange sjældne Planter fra fremmede Lande. I sin Tid blev der paa Andersens Foranstaltning anbragt Plader ved dem med Angivelse af Navn og Hjemsted, men de

forsvandt eller flyttedes, og man maatte opgive at vedligeholde dem.

1899 betegner et Mærkeaar for Anlægget, idet det da modtog to store Gaver: Fra C. Boas sen. det Areal, der nu er udlagt til Festplads, og fra C. Boes jun., Fuldm. Munk og P. W. Wulff Jordstykket Nord for Fyret. Det førstnævnte Stykke blev ifølge sin Bestemmelse kun delvis beplantet,

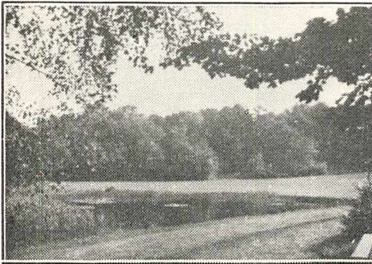

Fig. 9. Det gamle Anlæg set fra det nye 1932.

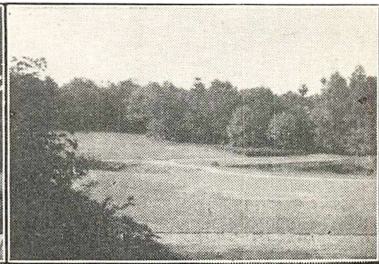

Fig. 10. Det nye Anlæg set fra Foden af Kælkebakken 1932.

medens der i 1900 og 1901 anbragtes ca. 5000 Træer paa det sidstnævnte, højtliggende og til Beplantning fortrinligt egnede Areal. Til dette Arbejde gav Kommunen et Tilskud paa 650 Kr.

I 1905 gav C. Boas sen. atter sin Interesse for Anlægget Udtryk i Stiftelsen af et Legat, hvis Renter efter Samraad mellem Legatbestyrelsen og Udvalget for Anlægget kan anvendes til dettes Forskønnelse.

Fyrvæsenet, der allerede i 95 havde erhvervet det lille trekantede Stykke Jord, hvorpaa Fyrhuset ligger, havde ikke tænkt sig, at Arealet Nord for skulde blive beplantet og havde derfor undladt at sikre sig ved Servitut mod Bebyggelse eller Beplantning i Fyrlinien. Da Træerne i samme efterhaanden begyndte at rage op i Lyset, maatte Fyrvæsenet 1914 indgaa paa at yde Anlægget et Beløb af 2000 Kr., mod at dette forpligtede sig til at holde Fyrlinien fri. Det nederste af den faldt imidlertid uden for Anlæggets Grund, og Anlægget maatte derfor for at kunne paatage sig Forpligtelsen købe c. 7000 Kv. Al. af Naboen Vest for. Forskellen mellem

Købesummen og de nævnte 2000 Kr. betaltes af H. Munk og C. Boas jun.

Som en Følge af Forpligtelsen maatte der foretages visse Ændringer i det Parti af Anlægget, der laa Nord for Fyret, og Munk fik da den Idé at anlægge Fyrlinien som en Vej med Stengærder paa Siderne for at fastholde et Minde om

Fig. 11. Minde- og Æressten for Overlærer R. C. Andersen, Anlæggets Planlægger og virksomme Tilsynsmand.

de her paa Øen før saa almindelige Vejgærder, der var i Færd med at forsvinde. Ideen blev gennemført og viste sig at rumme stor Skønhedsværdi, ikke alene ved de smukke, blomstrende Planter paa og foran Stengærderne, men ogsaa derved, at Øjet af de paralleltløbende Linier drages fremefter, til det møder den skønne Baggrund: det blaa Sund og de bagved liggende, skovrige Landskaber. Midt i Fyrlinien, men saa lavt, at Lyset stryger hen over den, rejstes 1920 Byens Genforeningssten, hvori er indhugget en opgaaende Sol og Ordet »Sønderjylland« »1864-1920«. Særlig virksom for Stenens Tilvejebringelse var Barber A. W. Mathiesen.

Først i 1928 lykkedes det at erhverve den Parcel, der ligger mellem Festpladsen og det nye Anlæg, hvorved et længe næret Ønske blevet opfyldt; thi først herved kunde Anlægget komme til at danne en Enhed. I denne Parcell Nordende, i den med det hollandsk lydende Navn »Lille Dyveke« benævnte Mose, gravedes efter Tandlæge Budtz's Plan en lille Dam, der i høj Grad har bidraget til Stedets Skønhed, og ved Plantninger og Anlæg af Spadsereveje er det paa

heldig Vis lykkedes Udvalget, hvis Formand er Apoteker Hoff-Hansen, at knytte de to Afsnit af Anlægget til hinanden. Dosseringen er bleven ført ud til det nye Anlægs Vestgrænse, og for Børnene og de unge er der indrettet Legeplads og Kælkebakke i det gamle Anlægs vestlige Del.

Nedenstaaende Oversigt besvarer Spørgsmaalet om Anlæggets Størrelse.

»Gamle Anlæg«: d. e. Arealet Nord for »Gl. Landevej« fra Byen indtil den Vej, der ved Epidemihuset fører direkte til Stranden.

1881 købt af Møllegaardens Ejer.....	73670	Kv. Al.
1881 og 82 erhvervedes ved Mageskifte med Dyrlæge Jensen	770	— —
1888 købt af Glarmester Hansen.....	c. 1360	— —
		I alt... c. <u>75800</u> Kv. Al.

»Lille Anlæg«: Det Areal, der ligger Syd for »Gl. Landevej«.

1881 købt af Møllegaardens Ejer	6900	Kv. Al.
1881 — af Kbmd. Rossing	c. 360	— —
1888 — af samme	c. 500	— —
		I alt... c. <u>7760</u> Kv. Al.

»Nye Anlæg«: Det Vest for ovennævnte Vej ved Epidemihuset liggende Areal.

1899 skænkede Kbmd. Boas sen.....	12480	Kv. Al.
1899 — P. W. Wulff, Boas jun. og H. Munk	c. 38500	— —
1914 købt af Jensen Kepp	7000	— —
1928 — af Ells Arvinger	11176	— —
		I alt... c. <u>69156</u> Kv. Al.

Sammenlagt udgør de tre Afsnit et Areal paa omtr. 11 Tdr. Land, i Nutidsmaal 6 Hektar.

Ved Overlærer Andersens Bortgang i 1900 led Lystanlægget et uerstatteligt Tab. Den Kærlighed, hvormed han omfattede det, den Dygtighed, han udfoldede, og den Sum

af personligt Arbejde, han udførte i Anlæggets Tjeneste, havde været saa stor, at Byens Borgere i ham saa Lystanlæggets egentlige Skaber. Som Udtryk for deres Erkendtlighed og for at knytte hans Navn uløseligt til Anlægget rejste de 1903 den smukke Sten, som er afbildet paa Fig. 11.

Vi har nu fulgt Anlæggets Udvikling gennem et halvt Aarhundrede, fra det kun var en skøn Drøm, til det blev en skøn Virkelighed, skønnere og større end nogen af dets Grundlæggere har tænkt. Det mødte fra første Færd Sympati og var saa heldigt at vokse op i Slutningen af en Opgangsperiode, hvor Evnen til at støtte det holdt Maal med Viljen. Den Samvirken mellem Kommunen og dens Borgere, hvorom her er berettet, og som førte til det smukke Resultat, vi nu har for Øje og glæder os over, er i Virkeligheden enestaaende i vor Bys Historie og vil lyse som Eksempel til Efterligning for kommende Slægter.

Smaastykker.

Et Brev fra Biskop P. G. Brammer til Christian Molbech om Leonora Christinas Gravkammer.

Da der hviler en vis Hemmelighedsfuldhed over Leonora Christinas Begravelse i Maribo Klosterkirke, tør ethvert Bidrag, der kan fremskaffes til Oplysning herom, sikkert paaregne en ikke ringe Interesse.

Efterfølgende Brev, der findes i Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 4° 2336), er skrevet som Svar paa en Henvendelse fra Chr. Molbech til Biskop over Lolland-Falsters Stift P. G. Brammer i Anledning af Molbechs Arbejde paa en Biografi af Corfitz Ulfeldt (jvfr. Hist. Tidsskr. III, S. 314).

Brevet har sin særlige Værdi som Kilde derved, at det indeholder Referatet af et Øjenvidnes Beretning om Fundet af Leonora Christinas Gravkammer i 1827, — i Brevet fejlagtigt henført til Aaret 1828.

Man lægger især Mærke til, at den stedlige Tradition ikke vilde vide noget af Bortførelsesrygtet og heller ikke kender noget til Hensættelsen i et ukendt Gravkammer (jvfr. Loll.-Falsters hist. Aarb. 1917, S. 129 f.), men at det ene af de fundne Lig blev anset for at være den berømte Kongedatter.

Da Historien ellers beretter, at tre af Leonora Christinas Sønner, der døde i en spæd Alder, er blevet begravet i det af hende indrettede Gravrum, er det jo ret opsigtsvækkende, at man i 1827 mente, at det ene af de tre Lig maatte være af en voksen; tillige er der den Mærkværdighed ved den her meddelte Beretning, at den udtrykkelig angiver, at Gravkammeret indeholdt Levninger af tre Lig, medens det i Trap: Danmark (4. Udg.) IV, S. 13, Noten hedder, at man ved Gravens Aabning i 1827 kun fandt Levningerne af et Barnelig.

Brevet viser saaledes tilstrækkelig tydeligt, at man tidligere har ment at vide, hvor Leonora Christinas Gravplads findes.

»De kan vel — højstærede Hr. Justitsraad! — have Grund til at tro, at jeg havde skrevet den Kommission, De i Sommer gav mig, at skaffe Underretning om Christine Uhlfeldts Begravelse, i Glemmebogen; men det er dog ikke Tilfældet, da jeg tværtimod har skrevet mangt et Brev om denne Genstand og først nu faaet følgende, desværre ikke meget tilfredsstillende Efterretninger.

Aar 1828 skal en tilfældig Begivenhed, nemlig nogle Børns Leg, have givet Anledning til, at hin Grav blev aabnet. Man opdagede en Jernrist i Kirkemuren, hvilken Rist førte ned til Gravhvælvingen. Til Stede ved dennes Aabning var daværende Kirkeværge Agent Krøyer, daværende Degn Berthelsen og Murer Christen Mathiesen. Af disse lever kun sidstnævnte, af hvem jeg — gennem Sognepræsten Hr. Bergenhammer — har følgende Efterretning:

Graven bestaar af en muret Hvælving med et Hul foroven, hvorover ligger en ituslagen Sandsten, der senere blev sat sammen og endnu findes der. I Graven fandtes Levninger af 3de Lig, der nogenlunde regelmæssigt skulde have ligget paa sædvanlig Maade med Fødderne mod Øst. Af disse Lig skønnedes det midterste at have været det største og et kvindeligt og antoges for Christine Uhlfeldts, de to andre for hendes Børns. Nogle Levninger af Guldstads, der ligeledes blev fundne, indsendtes til København. Ommeldte Ben af Ligene tillige med nogle faa halvforraadnede Stumper af Ligkister blev lagt i et lidet Skrin, for hvilket blev muret en Forhøjning, at det ikke skulde bedærvs af Vand, hvormed Hvælvingen ved Aabningen for en Del skal have været opfyldt. Nogen skriftlig Optegnelse om visum repertum vides ikke at være forfattet og er heller ikke at finde blandt Kirkeværgens Papirer. Som Grund for at saa faa Kostbarheder blev forefundne i Graven anføres et usikkert Rygte om, at nogen tidligere skal have ransaget denne paa egen Haand. Sagnet om Bortførelsen af Christine Uhlfeldts Lig modsiges i Maribo paa det bestemteste.

Relata retuli (jeg har berettet, hvad man har fortalt). Min Hjemmelsmand for disse Relationer — Pastor Bergenhammer — tilføjer desuden, at en Ring, der i sin Tid er fra Maribo indsendt til Museet i København, ikke, som det forekommer Hr. Bergenhammer, at Justitsraad Thomsen engang sagde til ham, hidrører fra Chr. Uhlfeldts Grav, men derimod fra en Borgemester Søren Sørensens Grav, som findes inde i Kirken.

Skønt det gør mig ondt, at jeg, efter endelig at have ladet høre fra mig, ikke har kunnet meddele noget mere autentisk og betydende om dette historiske Spørgsmaal, smigrer jeg mig dog med det Haab, at det meddelte vil vise, at jeg hverken mangler Interesse for Sagen eller er uskønsom for den Ære, Hr. Justitsraaden har vist mig ved i denne Anledning at henvende Dem til Deres, med oprigtig Højagtelse, ærbødigst hengivne
Brammer.

Nykjøbing, d. 15de Febr. 1844.

Velbaarne og højlærde Hr. Justitsraad, Professor Molbech,
Ridder af Dbr. og Dbm.

Olaf Carlsen.

Heksedom fra Sdr. Ørslev.

I 1766 var der i Falsters Birketing en stor Heksesag paa Tapetet. At følge den i alle dens Enkeltheder har jeg ikke haft Lejlighed til, men har kun taget Dommen, der med al ønskelig Tydelighed giver os et Indblik i hine svundne Tidens Tro og Tankegang.

Dommen lyder saaledes:

At Betleren Christen Cappel af Raunse med skriftlig indgiven Tilstaaelse udi Sognepræstens og samtlige Sønder-Ørslevs Bomænds Nærværelse og Paahør har sigtet og beskyldt Mads Olsens Hustru Karen Rasmus Datter for en Heks, der havde ved Djævelens Kunst forgjort og forhekset Mads Krogs syge og sengeliggende Hustru, det har anlediget Landsrets høje Øvrighed til efter foretagen Forhør at foranstalte bemeldte Christen Cappel arresteret og saggiven, saa at Hr. Kommerceraad og Forvalter Kehlet som befalet Aktor har med lovlig Stævnamaal indvarslet ham til Retten at lide Dom. Og efter sammes Indstævning har Christen Cappel under Sagens

Drift for Retten offentlig erklæret, at han aldeles vedstaar hvad han i saa Maade om Karen Rasmus Datter havde sagt, samt og paastod, at det skulde bevise sig selv, naar han ikkun maatte faa hende nøgen ud at svømme. Men uagtet adskillige Vidners Afhørelse, som er af den beskikkede Forsvarer Prokurator Gosmann, til at bestyrke Christen Cappels anbragte Beskyldning ved 2de Stævninger blev tilvejebragte, er under Sagen slet ingen Overbevisning imod Karen Rasmus Datter fremkommen. Saa at det klarlig kan skønnes, at Christen Cappels herved udviste Forhold er og har været blot hensigtende til, iblandt den enfoldige og lettroende Almue at søge sig skønt urettelig berømt for en overordenlig og ugemen Kyndighed, og Karen Rasmus Datter dermed beskæmmet paa Navn og Rygte uden Grund, hvilke Forhold ingenlunde bør gives Bifald, hverken i Henseende til det første, siden Christen Cappel efter egen aflagte Forklaring har ikke i 3 Aar været ved Herrens Bord, ej heller i Henseende til det sidste, siden Karen Rasmus Datter i ingen Tilfælde nogen mistænkte Kunster er overbevist, og Christen Cappel altsaa rettelig maa agtes strafværdig. Thi kendes for Ret:

At den imod Karen Rasmus Datter saavel skriftlig som mundtlig anbragte Hekseribeskyldning bør som ugrundet aldeles at være kraftløs og ikke komme hende til Beskæmmelse paa Navn og Rygte. Men Christen Cappel til Straf for sit utilbørlige Forhold bør udi 6 Maaneder i Københavns Citadel arbejde. Saa bør og Prokurator Gosmann som formedelst Sagens Ophold ved brugte unødige Procedure at kontributere til denne Proces Betaling 1 Rd. inden 15 Dage efter Dommens Forkyndelse. — Nykøbing 20. November 1766. S. Kierulf.

Helene Strange.

Nykøbing Slots Møbel-Inventarium 1755.

(Forts. fra Aarb. 1931 og 1932).

Den nederste Etage.

Nr. 1. Første Furér-Kammer: 1 Fyrbord, 2 Ruslæders Stole, 1 Himmel-Sengested med røde Sargis-Omhæng (3 Stkr.

og Dobbeltkappe, med Himmel og Rygstykke af samme), 1 liden Vindovn 2 Skruer høj uden Dør. 2. *Den gl. Oldfrue-Stue*: 1 gl. sort langt Fyrbord, 1 do. mindre, 2 nye malede Klædeskabe, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng (2 Stk., 1 Kappe), 1 Vindovn 2 Skruer høj. 3. *Rødstuen*: 1 gl. Egeskab, 1 gl. indmuret 4-kantet Kedel, 1 gl. ubrugelig indmuret Jerngryde. — 4. *Gangen neden ind i Kirken* uden Inventar. — 5. *En liden Gang næstved*: 1 gl. *Bogreol*.

6. *Et lidet Kammer bag Altret*: 1 gl. Fløjlskærm, 1 gl. sort Bogreol, 1 gl. Trælysestage, 1 liden Bilæggerovn 2 Skruer høj, 1 Skab i Muren med Laas og Nøgle. — 7. *Deres Maj.rs Stol neden i Kirken*: 3 Stole med gammeldags sortridset Fløjsovertræk, 2 Lænestole m. samme Overtræk, 1 sort ottekantet Bord, 2 gl. ubrugelige Damaskes Gardiner i Vinduerne. Stolen er ellers omtrukken med gl. isønderrevet forgyldt Læder. — 8. *Neden udi Kirken. Paa Altret*: 2 høje Messing-Lysestager, derudi 2 Voksllys. *Skriftestolen*: Derom 3 ganske ubrugelige Raskes Gardiner, 1 Urne-Blok m. Laas uden Nøgle, 1 Klinge-Beutel med en liden Sølvklokke, 1 gl. ubrugelig do. *Prædikestolen*: Ovenover betrukken med violet Plys, derved et Ornemēt med 5 Timeglas, hvoraf det ene er i Stykker, 1 Messing-Lyseurne. *Udi Kirken*: 10 Stole med Døre og Laase uden Nøgler, 10 do. uden Døre, 1 lang do. midt for Gangen, 2 løse Bænke. — 9. *En Gang* uden Inventar.

10. *Pagerens Kammers*: 1 Fyrbord, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng (2 Stk., 1 Kappe), ganske gl. og brøstfældig, 1 do. med grønne Raskes Gardiner (2 Stk., ½ Kappe) med samme Beskaffenhed som forrige. Derefter følger 11. *Lakaj-Kammer* (ubrugeligt rødt Skab), 12-13. do. do. (med henholdsvis gl. ovalt Bord og 2 Stand-Sengesteder), 14. *Sukkerbageriet* (firkantet Fyrbord), 15. Kammer næstved (1 gl. Fyrbord, 1 gl. Himmelseng med røde og hvide hjemmegjorte Omhæng — 2 Stkr. og 1 Kappe —, 1 Jern-Vindovn 2 Skruer høj), 16. *Hofbageriet* (1 stor Melkiste, 1 Stand-Sengested), 17. Kammer dernæst (1 Degnetrug m. Laag, 1 gl. Fyrbord, 1 gl. Skab i Muren), 18. Lidet Kammer (1 Stand-Sengested). Vi er nu i 19. *Herrekøkkenet* (3 Brandjern paa Skorstenen, det ene næsten opbrændt, 1 indmuret

Fjerdings-Kedel, stort Anretterbord, do. noget mindre; aflangt Fyrbord, 1 do. ... Bord, noget mindre end de andre) og kommer derefter til 20. *Postejkammeret* (2 Bagerovne, den ene med Jerndør for, 1 Bord m. Ramme paa de 3 Kanter, 1 stort Anretterbord; derunder en liden »gevelft« Kælder, uden Inventar), og nu kommer en Række Tjenestekamre: 21. (stor Skorsten, 1 gl. Fyrbord), 22. Mesterkokkens (2 Stand-Sengesteder, den ene uden Bund, Bilæggerovn itu), 23. Mestersvendenes (1 langt Fyrbord, 1 Stand-Sengested), op ad en liden Trappe til 24. (2 Stand-Sengesteder), endvidere 25. (1 Stand-Sengested) og 26. Forstuen for Sølvpoppens Kammer (1 gl. Skab, do. langt Fyrrebord, og paa Loftet ovenover 1 Stander-Sengested) og endelig 27. *Sølvpoppens Kammer* (1 Egebord m. aaben Fod, gl. Egeskab med 2 Døre, 1 liden ubrugelig Bilæggerovn, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng, 2 Stk., 1 Kappe) med tilhørende lille Kammer med indmuret Skab. Efter Smaakamrene 28. (1 gl. Bord, 3 Lanterner »at sætte paa Pladsen«) og 29. (1 Standsengested) følger:

Over-Hofmarskallens Gemakker, 30., omtrukket med gl. brunt blommet »Cartun«, ganske i Stykker, 1 Fyrbord, 2 gl. Stole med »Læret« betrukket; et dertilhørende lidet Kammer (1 Fyrbord, 1 Lænestol, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Gardiner, 3 smaa Stkr., 1 Kappe) og et lidet Sovekammer, omtrukket med brunt »Linnet Cartun«, hvoraf noget i Stykker og borte, 1 Fyrbord, 1 engelsk Lænestol med ganske gammelt og isønderrevet rødt Klæde betrukket, 1 Himmel-Sengested m. grønne Raskes Gardiner, 2 Stkr. og 1 Kappe, noget itu, 1 Vindovn 2 Skruer høj. 31. *Spisegemakket*, har 2 gl., ovale Borde, 1 firkantet Egebord, 6 Ruslæderstole, 1 Skærmbæt med 6 Fløje. 32. er et med groft uldent Tøj overtrukket Kammer og med 2 gl. Skilderier over Dørene (1 Fyrbord, 3 Ruslæderstole, 1 Himmel-Sengested med grønne Raftes Omhæng, 2 Stkr., 1 Kappe, noget i Stykker og 2 Gardinstænger mangler). Efter Smaakamrene 33. (1 Himmel-Sengested uden Omhæng, 1 Skærmbæt med 6 Fløje, 1 gl. Stol) og 34. (uden Inventar) kommer en Suite Værelser, der med deres betrukne Vægge gør et ret fornemt Ind-

tryk: 35., omtr. med gl. rødt Klæde (1 Fyrbord, 1 Ruslæderstol, 3 gl. Skilderier over de 3 Døre), det lille 36., omtr. m. rødt Klæde (1 Fyrbord, 1 Ruslæderstol, 1 Skilderi over Døren, 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng, 2 Gardiner, $\frac{1}{2}$ Kappe), 37., omtr. m. rødt Klæde, hvoraf noget er borte (1 Fyrbord, 2 Ruslæderstole, 1 Himmel-Sengested m. røde Sargis Omhæng, bestaaende af 2 Gardiner, hvoraf det ene er isønderrevet og borte, tillige med Hovedstykket og den indvendige Kappe; 1 Vindovn 2 Skruer høj), 38., omtr. m. blommet Kartun (1 Fyrbord; 2 gl. Stole m. Lerret betrukket), 39., omtr. m. rødt Klæde (1 Fyrbord, 2 gl. Stole m. Lerret betr., 1 Himmel-Sengested m. røde Sargis Omhæng, 3 Stkr., 1 Kappe, som er dobbel, med Himmel og Rygstykker af samme). Endelig et lidet Kammer, 40., m. 1 Stand-Sengested, og et Ditto over Loftet i Forstuen udenfor.

De gevelfte Kældere under Slottet.

Efter 2 Kældere, en Iskælder, en Brændekælder, alle uden Inventar, en Vinkælder (2 lange Stk. Træer til Tøndelad, 2 mindre do., 1 Fyrbord, 1 Fyrbænk), et lidet Indelukke med Stakitværk afdelt, en liden Gang med et Stand-Sengested og derved et lidet Kammer (1 Fyrbord, 1 Stand-Sengested, et gl. Skab) og en Kælder uden Inventar naar man til:

Møbelkamret med Overtræk til: 12 høje Stole af rødt Fløjlm med Guldfrynser omkring — (men uden Stole) — til 4 Lænestole 4 Stk. til Sædet, 4 Stkr. til Rygstykket og 1 Lænestykke — (ingen Stole) — til 6 Taburetter Overtræk af rødt Fløjlm m. Guldfrynser udenom, uden Taburetter — 1 rødt Fløjls Bordklæde bestukken og m. Sølv borderet, i Længden 5 og i Bredden 3 Alen og 1 Kvarter — 1 langt Fyrskab m. 4 Døre uden Laas og et langt Egeskab m. 4 Døre og 1 Laas — 1 Himmel over et Bord af Silke Aurora m. Sølv besprængt 5 Alen langt, Rygstykke 4 Alen høj, $3\frac{1}{2}$ Alen bred, m. Kappe omkring af samme, uden Frynser — 1 rødt fransk Damaskes Borddækken m. smaa røde Frynser om og m. rødt Lærred underforet, falmet og forslidt — Overtræk til 2 Lænestole m. 4 Læninger og 3 Kapper, alt af rødt Damask — til 3 Taburetter et Overtræk af rødt Damask, m.

røde Frynser om, underforet m. rødt Lærred, noget i Stykker.

Til Hendes Majts Senge-Omhæng bestaar saaledes 4 Gardiner af Gyldenstykke, bestaar af 2 brede og 2 smalle Stkr., de 2 brede er hver $3\frac{3}{4}$ Alen høj og 4 Alen bred, de 2 smalle hver $3\frac{3}{4}$ Alen høj og $4\frac{1}{2}$ Kvarter bred — 1 svært og bredt Rygstykke af rødt ostindisk Taft underforet med udbleget Lærred — 2 lange Teppenstykker á $3\frac{3}{4}$ Alen høj og $\frac{3}{4}$ Alen bred, eet ved hver Stolpe af Fødderne — et rødt Taftes svært Stk. underforet m. hvidt Lærred — 1 Himmel af rødt ostindisk Taft meleret (?) underforet — 2 Kapper eller Omløb til Sengen, som naar til hvert Stk., m. Guld- og Silkefrynser; det øverste Omløb bestaar i 3 Stk., de 3 ved Siderne er hver $3\frac{3}{4}$ Al. lang og 1 ved Fødderne $3\frac{1}{16}$ Al. lang. — Under (?) Knapper er ogsaa 3 Stk., de 2 hver 3 Al. og $\frac{1}{2}$ Kv. lang og den 3. 3 Al. og $\frac{1}{2}$ lang. — 2 Overtræk over Stolperne af rødt ostindisk Taft, 4 Knapper oven paa Sengen med guldblommet Damaskes overtrækt, med Guld-Galuner garneret. — 1 Dække af rødt ostindisk, underforet med gult Lærred. (Møbelkamret indeholder endvidere Mængder af gult og grønt Damaskes, grønt Taft, Møbler til Kirken osv. Lidt nærmere om dette og om Slotsplads m. v. i næste Aarb.).

A. Hk.

Bønderne og Ridefogden paa Nielstrup.

Hillested Sogns ældste Gaardmand, Jens Peder Rasmusen, Raa, har fortalt følgende:

Min Far fortalte, mens jeg var Dreng, tit om sine Oplevelser fra Hoveritidens sidste Dage, da han selv, skønt han kun var halv voksen, — men stor og kraftig — var paa Hoveriarbejde paa Herregaarden Nielstrup, i Stedet for en voksen Mand.

Der var i den Tid lagt fire Bøndergaarde ind under Nielstrup, og Hoveriarbejdet paa disses Jorder blev saa gjort af Folkene paa Nielstrup. Paa samme Tid var der paa Nielstrup en Ridefoged, som ikke var godt lidt af Bønderne, og som gerne drillede dem, naar Lejlighed gaves, idet han udnyttede den Frygt, han fra gammel Tid indgød de jævne Bønder. Saa engang under Kornhøsten, da Vognene holdt læssede paa

Bøndernes Kornmark og skulde køre hjem, var et Par Bønder, der hed Nils Ka' Nilsen og Gammel Pa' Post fra Postgaarden, iblandt dem, der holdt forrest og var hjemfærdige, men Ridefogden holdt højt til Hest og spærrede Vejen for dem — de maatte ikke køre *før* Vognene fra Nielstrup.

Kør bare, sagde Pa' Post til Nils Ka' Nilsen, der holdt forrest.

Nej, kør Du først, saa kommer jeg efter Dig, svarede denne.

Javel, saa kører vi hjem, raabte Pa' Post, saa højt at alle hørte det — og dermed drev han sine Heste en af Pisken og kørte rask uden om Nils Ka' Nilsen og forbi den forbløffede Ridefoged, der maatte humme sig i en Fart, og efter Pa' Post fulgte de andre Bønder til Ridefogdens Ærgrelse og Harme. Men efter den Dag, da Gammel Pa' Post og Nils Ka' Nilsen i Enighed med de øvrige Bønder havde trodset Ridefogden, var hans overlegne Myndighed overfor Bønderne forbi, og de kunde uden Frygt for Ridefogdens Forskrifter passe deres egen Jord, som de lystede!

Jørgen Aug. Larsen.

Vore gamle og deres Minder.

(Helene Strange: Den ældste Generation).

Hvis der havde været Plads som ellers i vor Aarbog til Afsnittet »Fra Bogverdenen«, skulde *Helene Stranges* »*Den ældste Generation i Lolland-Falsters Stift*« (1. Saml. 50 Levnedsskildringer, udg. af Loll.-Falsters Venstreblad 1933) være omtalt dér. Helene Strange har haft den gode Idé at søge Stiftets gamle op, sidde hos dem Time for Time og tegne op, først til en Række Artikler i ovennævnte Dagblad, nu i Særtryk. De gamle fortæller i spredte Smaatræk — et lille Stykke Kulturhistorie — om Barndoms- og Ungdomsminder for snart et lille Aarh. siden, om Plejltærskningen i Sortsø, hvor der tærskedes til Punds med Kosten og hver 20. Td. Hvede og hver 24. Td. Byg i Betaling — om Gilderne i Lommelev, hvor de unge hvert Aar byttede »Gaas« og »Gase« og Pigerne mellem Jul og Fastelavn gav gratis

Pigegilde til Gengæld for alle de Gilder, Karlene betalte — om den Horreby-Vævers Gilder: Snævergilder, naar han afleverede en Rulle Tøj, og Rendegilder i Hjemmet, naar Bønderkonerne kom med deres Spind — om de unge Karles »Riden Sommer i By« paa Fejø, ogsaa Børnenes (men den »Riden« var rigtignok gaaende) o. s. fr. Gilderne staar endnu som Lyspunkter for de gamle, naar de fortæller — jævnt, ligetil, uden Bitterhed — om den slidsomme og trælse Arbejdstid med den uendelig lange Arbejdsdag og den for Nutidsøjne forbløffende ringe Løn.

A. Hk.

Aarsberetning.

Paa *Lolland-Falsters historiske Samfunds Generalforsamling* 25. November, paa Olsens Hotel, Maribo, aflagde Formanden, Amtsforvalter *A. Holck*, Aarsberetningen for 1932-33: Ved det offentlige Møde i Nr. Alslev Kirke talte Konservator *Lind* særdeles livligt og oplysende om vore danske *Kalkmalerier*, med Henblik paa Nr. Alslevs og det lolland-falsterske Kirke-Dekorationskunst. Med Hensyn til *Mindesten* havde vi maattet forholde os tøvende. Den Sten, der nu stod for Tur, var nemlig for vor berømte Lollænder Niels Hemmingsen; men, som tidligere meddelt, maatte vi først se at naa større Klarhed end hidtil om Hemmingsens Fødested; vi foretog derfor Undersøgelser paa de forskellige Aasteder, hvor der kunde være Mulighed for at rejse en Sten, og vi søgte Forbindelse med en Del Fag- og Videnskabsmænd og Rigsarkivet, en Korrespondance, der har strakt sig ind over det nu løbende Aar; desværre gav de modtagne Oplysninger et ret negativt Resultat; vi maa nu træffe en Afgørelse og anbringe Stenen paa en egnet Plads, der har Tilknytning til Niels Hemmingsens Barndomsaar hernede.

Vor Aarbog blev usædvanlig stor og billedrig. Ikke blot fordi vi for Aktualitetens Skyld optog nogle Afhandlinger, der stod i Forbindelse med historiske Mærkeaar hernede (i øvrigt har *Spids-Artiklen* om *Kalkmalerierne* i *V. Tirsted Kirke* desværre ogsaa faaet en uventet aktuel Interesse, men derfor ogsaa en særlig Fremtidsværdi, da disse ejendommelige Billeder nu synes at staa for Fald paa Grund af uheldelig Murfugtighed). Men vi maatte ogsaa faa saa meget foreliggende Stof som muligt presset ind i denne Aarbog, fordi de to følgende Aarbøger maa blive ganske smaa. Grunden hertil er *Dr. Hjelholt's store Falsters Historie* i 2 Bind, som vi yder vore Medlemmer i 1934 og 1935. Som tidligere meddelt er dette Værk jo blevet til paa Foranledning af Sparekassedirektør *Lollike* og med Landbostandens Sparekasse i *Nykøbing* som dets gavmilde finansielle Starter. Værket er imidlertid blevet saa omfangsrigt, at vort historiske Samfund, der har overtaget Udgivelsen, ikke vilde

have kunnet magte denne store økonomiske Opgave uden yderligere betydelige Tilskud, og med stor Tilfredshed og Tak kan vi notere nye Tilskud fra nysnævnte Sparekasse, endvidere fra Carlsberg-Fondet og fra Det Classenske Fideikommiss; og lige i disse Dage har vi faaet den glædelige Meddelelse, at ogsaa Sparekassen i Nykøbing vil hjælpe os med et Tilskud til Udgivelsen af det andet Bind. Trods disse Goder bliver vi dog unægtelig spændt haardt for i de første Aar.

Vi maatte ogsaa under normale Forhold arbejde under et stadigt stærkt økonomisk Tryk, eller rettere vi maatte yde vore Medlemmer og Offentligheden gennem Møder m. v. langt mindre end nu normalt, hvis vi ikke fik Støtte udefra. Alene vor Aarbog giver jo, baade efter faktiske Udgifter og efter Boghandler-Maalestok, vore Medlemmer adskilligt mere end Aarskontingentet. Naar vi kan dette, skyldes det forskellige Institutioner — foruden Staten, hvis Tilskud desværre er stærkt nedskaaret — der aarlig støtter os. Vi bringer herved vor Tak til Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebank, Landbostandens Sprekasse i Nykøbing og det Classenske Fideikommiss; ligeledes en Tak til Pederstrup-Stævnet for det ekstraordinære Tilskud i det forløbne Aar.

Ved Aarets Slutning var vort Medlemstal 635.

Kassereren, Førstelærer *Sv. Jørgensen*, fremlagde Regnskabet, der godkendtes (se nedenfor).

De efter Tur fratrædende Medlemmer Centralbibliotekar *Hansen*, Nykøbing, Redaktør *C. Haugner*, Nakskov, og Branddirektør *Nordlund*, Kastager, genvalgtes. I Stedet for Rektor *Paludan-Müller*, der var flyttet til Viborg, og hvem Formanden bragte en Tak, valgtes Førstelærer *Hansen*, Bregninge (Horbelev). Som Revisorer genvalgtes Ingeniør *Hagemann*, Saks København, og Skolebestyrer *Jørgensen*, Maribo.

Uddrag af Regnskabet 1932—33.

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Formue d. 1/4 1932.....	9659 09	Administr. (Porto, Fragt,	
Indvundne Renter.....	430 00	Medhjælp, Kontingent	
Tilskud.....	1005 00	til hist. Fællesf. m. v.).	485 29
Medlemsbidrag.....	2154 25	Aarbogen.....	2636 93
Salg af Aarbøger.....	119 44	Møder.....	69 08
Indkommet ved Møde...	9 70	Vedligeh. af Mindestene.	8 00
Andre Indtægter.....	4 40	Andre Udgifter.....	16 85
		Formue d. 31/3 1933.....	10165 73
	13381 88		13381 88

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1933).

- Lærer Nørdrup, Horbelev.
 Lærerinde Frk. Dorthea Nordtorp,
 Nr. Ørslev Friskole.
 Pens. Lærer J. P. Jensen, Ø.
 Toreby.
 Sukkerkoger M. Lise, Kraghave.
 Gdr. L. O. Carlsen, Gunslevmagle.
 Boghandler Baagland Petersen, Nr.
 Alslev.
 Førstelærer Hessilt, Nr. Alslev.
 Hotelejer Jensen, Nr. Alslev.
 Nr. Alslev Sognebogsamling.
 Sognepræst Zanoni Nielsen, Nr.
 Vedby.
 Skovby Bibliotek.
 Nr. Ørslev Bibliotek.
 Gdr. N. P. Brygger, Bruntofte.
 Skomager L. Nielsen, Brarup.
 Folkebiblioteket, Taars, Sakskøbing.
 Skovfoged Frits Albrechtsen, Flin-
 tinge.
 Biblioteket, Holeby.
 Kbmd. J. P. Mønbo, Bandholm.
 Bogholder Møller, Bandholm.
 Tømremester C. Abel, Rersnæs.
 Lærer G. F. Christiansen, Taareby.
 Fhv. Gdr. Hans Skaftø, Ullerslev.
 Lærer Otto Christiansen, Nordlunde.
 Uddeler N. C. Nielsen, Nøbbet.
 Gaardbestyrer Rs. Karstensen, Tor-
 rig.
 Sparekassebogholder C. Christian-
 sen, Nakskov.
 Dommerfuldmægtig Bærentsen, Nak-
 skov.
 Realskolebestyrer Aggebo, Nakskov.
 Lærer Bak, Maribo.
 Lærer A. Staunstrup, Maribo.
 Lærer Peter Jensen, Nykøbing F.
 Bankdirektør Reimer, Nykøbing F.
 Bankkasserer C. A. Petersen, Ny-
 købing F.
 Fuldmægtig Dresler, Nykøbing F.
 Bankassistent Henry Petersen, Ny-
 købing F.
 Bankdirektør Blegvad-Jensen, Ny-
 købing F.
 Stiftamtmand Trolle-Friis, Nykø-
 bing F.
 Redaktionssekretær Veibel, Nykø-
 bing F.
 E. Jørsøe, Lysbadeanstalten, Nykø-
 bing F.
 Snedkermester Søren Hansen, Stub-
 bekøbing.
 Organist Strandgaard, Stubbekøbing,
 Overlærer Brændeskov, Stubbekø-
 bing.
 Viceinspektør Wiberg, Stubbekø-
 bing.
 Folkebiblioteket, Stubbekøbing.
 Inspektør Christoffersen, P. G.
 Rammes Allé 21, København F.
 Kommunelærerinde Karen Brøgger,
 Rørsangervej 4, København N.
 Ingeniør Jonas Jensen, Ourøgade
 41⁴, København Str.
 Overretssagfører Fr. Graae, Torden-
 skjoldsgade 14, København K.
 Købmand C. C. Egballe, Ringsted.
 Lærerinde Frk. Mosdal, Helsingø.
 Sønderjyske Landsbibliotek, Aaben-
 raa.
 Adjunkt, cand. mag. M. Danielsen,
 Herning.
 cand. mag. Johan Hvidtfeldt, Svin-
 get 24 St., København F.
 Mejerist Nielsen, Nakskov.

Indhold.

	Side
Nye Fund paa Lolland og Falster:	(1—11)
Museumsinspektør Dr. phil. <i>P. Nørlund</i> :	
En Nonnering fra Maribo Kloster.....	1
Konservator ved Nationalmuseet <i>G. Rosenberg</i> :	
Ældre Jernalders Urnegravsplads ved Lundegaarde.....	6
Museumsinspektør Dr. phil. <i>J. Brøndsted</i> :	
Vikingsmykke.....	8
Museumsinspektør <i>Chr. Axel Jensen</i> :	
Et Smykkebælte fra Renaissancetiden.....	9
Førstelærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Guldborg Færgegaard.....	12
Fhv. Postekspeditor <i>A. Green-Andersen</i> :	
Træk af Livet i Guldborg Færgegaard.....	21
Fhv. Gaardejer <i>Hans Skafte</i> :	
Erindringer fra min Barndom med særligt Henblik paa Julen.	23
Havearkitekt <i>Johs. Tholle</i> :	
Haver og Havedyrkning i Lollands og Falsters Købstæder til ca. 1800.....	36
Organist <i>C. Strandgaard</i> :	
Stubbekøbing Lystanlæg.....	44
<i>Smaastykker</i> :	
Brev fra Biskop P. G. Brammer til Christian Molbech om Leonora Christinas Gravkammer, ved <i>Olaf Carlsen</i>	58
Heksedom fra Sdr. Ørslev, ved <i>Helene Strange</i>	60
Nykøbing Slots Møbel-Inventarium 1755, ved <i>A. Hk.</i>	61
Bønderne og Ridefogden paa Nielstrup, ved <i>Jørgen Aug. Larsen</i>	65
Helene Strange: Den ældste Generation, ved <i>A. Hk.</i>	66
<i>Aarsberetning</i>	68
<i>Nye Medlemmer</i>	70

Med denne Aarbog følger til Medlemmerne 1. Bind af
H. Hjelholt: Falsters Historie.

„Fortid og Nutid“

(Dansk historisk Fællesforening).

Tiende Binds 1. og 2. Hæfte: Gribvad: Landsarkivet i Aabenraa. - Dansk Folkemuseum 1930—32. - Sven Aakjær: Fra norsk Kulturhistories Arbejdsmark m. m.

Vore Medlemmer kan gennem L.-F. histor. Samfund, Maribo, faa Tidsskriftet for halv Pris (2 Kr. 50 Øre).
